Marksist Ekonomi Kuramına Giriş

Ernest Mandel

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

¿ KURAM

ERNEST MANDEL

MARKSİST EKONOMİ KURAMINA GİRİŞ

Toplumsal Dönüşüm Yayınları: 105
Kuram Dizisi: 13

Ernest Mandel
Marksist Ekonomi Kuramına Giriş

Çeviri:
Ali Ünlü

Almanca Adı:
Einführung in die Marxistische Wirtschaftstheorie

1. Baskı: Ünlü Yayıncılık
1991, İstanbul
2. Baskı: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
Ekim 1998, İstanbul

ISBN : 975-8269-35-6

Kapak:
Ali Şimşek

Genel Dağıtım: KARDAK / Narlıbahçe Sk. No:6/3
Cağaloğlu / İSTANBUL

Telefax: 512 45 91 Tel: 512 31 61

Toplumsal Dönüşüm Yayınları ve 2B/Bilgi Birikim,
Kardak Eğitim ve Kültür Hizm. Ltd. Şti. yan kuruluşlarıdır.

Baskı: Ekinci Matbaası
Cilt: Yalçın Mücellit

ERNEST MANDEL

MARKSİST EKONOMİ KURAMINA GİRİŞ

Çeviri:
Ali Ünlü

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ YERİNE 7
DEĞER VE ARTI-DEĞER KURAMI
Toplumsal Artı-ürün 9
Metalar, Kullanım Değeri ve Değişim Değeri 12
Marksist Yabancılaşma Kuramı 14
Değer Yasası 16
Metaların Değişim Değerinin Belirlenmesi 20
Toplumsal Gerekli Emek Nedir? 23
Artı-değerin Kökeni ve Özü 26
Emek-değer Kuramının Geçerliliği 28
SERMAYE VE KAPİTALİZM
Kapitalizm Öncesi Toplumda Sermaye 33
Kapitalist Üretim Biçiminin Kökeni 35
Modern Proleteryanın Kökenleri ve Belirlenmesi 39
Kapitalist Ekonominin Temel Mekanizması 42
Sermayenin Organik Bileşiminin Büyümesi 45
Rekabet, Yoğunlaşma ve Tekellere Neden Olur 48
Ortalama Kâr Oranının Düşme Eğilimi 51
Kapitalist Sistemin Temel Çelişkisi ve
Devresel Aşırı Üretim Bunalım 55
NEO-KAPİTALİZM (YENİ-KAPİTALİZM)
Neo-Kapitalizmin Kökeni 59
Sürekli Teknolojik Devrim 62
Silahlanma Harcamalarının Önemi 66
Bunalımların "Hafifletilmesi" ve Onların
Rezesyonlara Dönüşümü 68
Sürekli Enflasyon Eğilimi 73
"Ekonomik Programlama" 76
Kârın Devlet Tarafından Garanti Edilmesi 79
KAVRAMLAR DİZİNİ 86

ÖNSÖZ YERİNE

Elinizdeki bu kitapçık, ülkemizde birçok eseriyle tanınan ve Marksist ekonomi-politik konusunda uzman olan Ernest Madel'in, 1963 yılında Parti Socialist Unifiè (PSU)'nin eğitim kurslarında verdiği dersleri içermektedir.

Üç bölümden oluşan kitabın I. bölümünde yazar, değeri ve Marx'ın en önemli iki buluşundan biri olan artı-değer kuramını ele almakta ve irdelemektedir.

II. bölümde ise, sermayenin ve çağdaş proleteryanın kökenleri, kapitalizmin serbest rekabet (liberal) döneminin gelişme yasaları ve çelişkileri incelenmektedir.

Son bölümde yazar, devletin ekonomiye müdahalesi, sürekli teknolojik devrim, silahlanma harcamaları, sürekli enflasyon eğilimi, bunalımların kaçınılmazlığı vb. gibi kapitalizmin tekelci, yani emperyalizm aşamasına özgü olguları incelemektedir.

Bu küçük, ama kapsamı çok geniş kitabı, Marksist ekonomi-politiğin temel ilkelerinin kavranılmasına yardımcı olacağı inancıyla okuyucuya sunuyoruz.

DEĞER VE ARTI-DEĞER KURAMI

Uygarlığın bütün ilerlemeleri, son çözümlemede emek üretkenliğinin artışıyla belirlenir. Bir grup insanın üretimi, üreticileri ancak yaşatmaya yetecek kadar olduğu ve bu zorunlu ürün dışında bir artık bulunmadığı sürece, ne işbölümüne olanak vardır, ne de toplumda zanaatçı, sanatçı ve bilim adamına yer vardır. Bu durumda, bu gibi uzmanlaşmaların ön koşulu olan tekniklerin gelişmesine, daha başından olanak yoktur.

Toplumsal Artı-Ürün

Emek üretkenliği, bir insanın emeğinin ürünü ancak kendi geçimini sağlayacak kadar çok düşük olduğu sürece, ne toplumsal

işbölümü, ne de toplum içinde farklılaşma olabilir. Bu durumda bütün insanlar üreticidirler. Onların hepsi de, aynı sefil durumda bulunmaktadırlar.

Emek üretkenliğinin, en düşük düzeyin üstüne çıkması, artı-ürün elde etme olanağı sağlar. Ancak, ürünlerde bir artık ortaya çıktığında, iki yoksul kendi geçimleri için zorunlu olandan daha fazlasını ürettiklerinde, bu artığın bölüşümü için mücadele olanağı ortaya çıkar.

Bu andan başlayarak, topluluğun emeğinin toplamı, sırf üreticilerin geçimini sağlayan zorunlu emek anlamına gelmez. Emeğin bir bölümü şimdi, toplumun bir başka bölümünü, kendi geçimini sağlamak için çalışma zorunluluğundan kurtarmak amacıyla kullanılabilir.

Bu olanak ortaya çıktığında, toplumun bir bölümü egemen sınıf konumuna gelebilir. Onun temel özelliği, kendi geçimi için çalışma zorunluluğundan kurtulmuş olmasıdır.

Üreticinin emeği iki bölüme ayrılır. Emeğin bir bölümü eskisi gibi, üreticilerin geçimini sağlar. Biz bunu zorunlu emek olarak adlandırırız. Bu emeğin diğer bölümü egemen sınıfın geçimine hizmet eder. Bunu ise, artı-emek olarak adlandırırız.

Belirgin bir örnek verelim: Plantasyonlarda köle emeğini. Bu köle emeği, Roma İmparatorluğunun belli bir bölgesinde ve belli bir döneminde, hem de 17. yüzyıldan beri Batı Hindistan ya da Portekiz Afrika'sı adalarındaki büyük plantasyonlarda olabilir. Genel olarak, sahibi köleye yiyecek bile sağlamaz. Köle kendi yiyeceği olan belirli ürünleri, pazar günü küçük bir tarlada çalışarak elde eder. O, haftada altı gün plantasyonda çalışır; bu, kölenin ürünlerinden hiçbir pay almadığı emek, yani yarattığı ürünlerden hiçbir hak talep edemediği emektir. Bu ürünler sırf köle sahibine aittir.

Yedi gün içeren çalışma haftası, bu durumda iki bölüme ayrılır: Bir günlük emek, yani pazar gününün emeği zorunlu emeği oluşturur. Köle, böylelikle kendisi ve ailesinin geçimi için gerekli ürünleri yaratır. Haftada altı günlük emek artı-emeği oluşturur. Bu

emeğin ürünleri bütünüyle efendilerin eline geçer ve onları yaşatmaya, beslemeye ve zenginliklerini arttırmaya hizmet eder.

Bir başka örnek, geç orta çağın büyük çiftlikleridir. Bu çiftliklerin toprakları üç bölüme ayrılmıştır: Ormanlar, çayırlar, bataklık vb. gibi ortaklaşa sahip olunan topraklar, yani topluluk toprakları; serfin kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak için çalıştığı tarlalar ve son olarak da, serfin feodal beyleri beslemek için çalıştığı tarlalar vardır. Genel olarak çalışma haftası burada, artık yedi gün değil, yalnızca altı gündür. O eşit iki bölümden oluşmaktadır: Serf, haftada üç gün ürünün kendisine ait olduğu tarlada çalışır, haftada üç gün de feodal beylerin tarlasını işler. O hiçbir karşılık almadan, egemen sınıf için bedava emek harcar. Emeğin her iki çeşidinin ürünlerini farklı kavramlarla tanımlıyabiliriz. Üretici, zorunlu emek uygulaması esnasında zorunlu ürünü üretir. Artı-emek harcaması esnasında o, toplumsal artı-ürünü üretir.

Demek ki, üreticiler sınıfı tarafından üretilen toplumsal ürünün bir bölümü olan toplumsal artı ürüne -hangi biçimde olursa olsun- ister bu doğal ürünler biçiminde, ister satılmak için belirlenmiş metalar ya da para biçiminde olsun, egemen sınıf tarafından el konulmaktadır. O halde artı-değer, toplumsal artı-ürünün para biçiminden başka bir şey değildir. Egemen sınıfın, bir toplumun yukarıda artı-ürün olarak adlandırılan üretim bölümüne, yalnızca para biçiminde el koyması durumunda, artık artı-üründen söz edilmez, ama bu bölüm artı-değer olarak adlandırılır.

Aslında bu, daha sonra yeniden gözden geçireceğimiz artı-değer tanımına ilk yaklaşımdır. Toplumsal artı-ürünün kökeni nedir? Toplumsal artı-ürün, karşılıksız el konulan ürün olarak, yani üretici sınıfın ürünün bir bölümüne egemen sınıf tarafından, değişimde bedel ödemeden el koyma olarak kendini gösterir. Köle haftada iki gün köle sahibinin plantasyonunda çalışması ve sahibi bu emeğin bütün ürününü bedava ele geçirmesi durumunda, beyin bu gelirinin, toplumsal artı-ürünün kökeni, yine serf tarafından harcanan ödenmemiş emek, bedava emek olmaktadır. Kapitalist artı-de-

ğerin, yani kapitalist toplumda burjuva sınıfının gelirinin kökeninin bütünüyle aynı biçimde olduğunu göreceğiz: Karşılık ödenmeden ücretli işçinin (ya da hizmetlinin) kapitalistler için harcadığı emek, ödenmemiş, bedava emek.

Metalar, Kullanım Değeri ve Değişim Değeri

Bu temel kavram belirlemeleri, bu konferansın her üç bölümünde de, onlarla çalışacağımız önemli araçlardır. Buna, bazı başka şeyler daha eklemek gerekir: İnsan emeğinin her ürünü, normal olarak bir yarar sağlamalı, insan gereksinimini gidermelidir. Bu durumda insan emeğinin her ürünün kullanım değerine sahip olduğu söylenebilir. "Kullanım değeri", aslında iki farklı biçimde kullanılmaktadır. Bir metanın kullanım değerinden söz edilir, ama ayrıca, kullanım değerlerinden, yani şu ya da bu toplumda yalnız kullanım değerleri üretilmesinden söz edilir. Bunlar doğrudan, ele geçirenlerin (üreticiler ya da egemen sınıfın) tüketimi için belirlenmiş ürünlerdir.

Ama insan emeğinin ürünü, kullanım değerinin yanında, bir başka değere, değişim değerine sahip olabilir. ürün daha başından, üreticilerin ya da egemen sınıfın tüketimi için değil, tersine pazarda değişilmek, satılmak için üretilebilir. Satış için belirlenmiş ürün kütlesi, artık basit kullanım değerleri üretimini değil, tersine meta üretimini oluşturur.

Demek ki meta, doğrudan tüketilmek için değil, tersine bütünüyle pazarda değişilmek amacıyla yaratılan üründür. Bu durumda her meta, kullanım değeri ve değişim değerine birlikte sahip olmalıdır. Sonunda tüketilmek için satın alındığından, bu satın alımla belli bir gereksinme giderildiğinden, meta bir kullanım değerine sahip olmalıdır. Çünkü kullanım değerine sahip olmasaydı, onu hiç kimse satın almak istemezdi. Meta, hiç kimse için kullanım değerine sahip olmadığında, satılamaz ve gereksiz yere üretilmiştir. Kullanım değeri olmadığı için, değişim değeri de yoktur.

Buna karşılık, kullanım değeri bulunan her ürün, zorunlu olarak değişim değerine sahip değildir. O her şeyden önce, değişime dayanan bir toplumda üretildiğinde, değişim toplumda genel uygulama bulduğunda değişim değerine sahip olabilir. Ürünleri değişim değerine sahip olmayan toplumlar var mıdır? Değişim değerinin ve özellikle ticaret ve pazarın önemli koşulu, işbölümünün belirli bir gelişme aşamasına ulaşmasıdır. Eğer ürünler üreticileri tarafından hemen tüketilmeyeceklerse, herkes aynı şeyleri üretmemelidir. Belli bir toplumda işbölmünün hiç olmaması ya da oldukça ilkel bir işbölümünün bulunması durumunda, değişim söz konusu olamaz. Normal koşullarda bir buğday üreticisinin, bir başka buğday üreticisiyle değişebileceği bir şey olamaz. Ama, işbölümü ortaya çıkar çıkmaz, farklı kullanım değerleri üreten toplumsal gruplar arasında ilişki kurulur kurulmaz, önce gelişigüzel değişim ilişkileri kurulur ve daha sonra bu genelleşir. O zaman, sırf tüketim amacıyla üretilen ürünler yanında, birbiri ardına değişim için yaratılan başka başka ürünler-metalar-ortaya çıkmaya başlarlar.

Kapitalist toplumda meta üretimi, değişim değerlerinin üretimi en büyük yaygınlığının kazandı. O insanlık tarihinde, üretimin çok büyük bir bölümünün metalardan ibaret olduğu ilk toplumdur. Bununla birlikte, kapitalist toplumda üretiminin bütününün meta üretimi olduğu söylenemez. Basit kullanım değerleri olarak kalan ürünlerin iki türü bulunmaktadır. Her şeyden önce, bir kere köylülerin kendi tüketimleri için üretilen çiftliklerde üretilerek hemen tüketilen şeylerin hepsi. Köylülerin kendi tüketimi için olan bu üretim, Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde bile vardır, ama bu orada tarımsal toplam üretimin, yalnızca küçük bir bölümünü oluşturur. Bir ülkenin tarımı ne kadar geri olursa, tarımsal üretimin, kendi tüketimi için belirlenmiş olan bölümü o kadar büyüktür. Bu ülkelerin ulusal gelirleri hesaplanmak istendiğinde, bu bölüm oldukça büyük güçlükler yaratır. Hâlâ basit kullanım değerleri olan kapitalist karakterde metalar olmayan ürün-

lerin ikinci kategorisi, ev işlerinde yapılanların bütünüdür. Burada, insan emeğinin büyük oranda harcanması gerekli olmasına rağmen, ev işleri üretiminin tümü sırf kullanım değerleri yaratır, bu meta üretimi değildir. Çorba hazırlandığında ya da düğme dikildiğinde üretimde bulunulur, ama pazar için üretimde bulunulmaz.

Meta üretiminin ortaya çıkışı ve sonra da düzenliliği ve genelleşmesi, insanların çalıştığı ve toplumu örgütlediği ortamı temelden değiştirdi.

Marksist Yabancılaşma Kuramı

Herhalde, Marksist yabancılaşma kuramını duymuşsunuzdur. Meta üretiminin ortaya çıkışı, düzenlenmesi ve genelleşmesi, yabancılaşmanın bu görüngüsüyle sıkı sıkıya bağıntılıdır. Sorunun bu görünüşünü, burada ayrıntılı olarak incelemeye olanak yoktur. Ama buna rağmen, meta üretim toplumu, sırf kapitalizm çağını kapsamadığından, bu sorunu anlamak oldukça önemlidir. O basit meta üretimini de kapsar. Keza Bugünkü Sovyet toplumu gibi kapitalizm sonrası meta üreten toplum -kapitalizm ile sosyalizm arasında geçiş toplumu- henüz çok büyük ölçüde değişim değerleri üretimine dayanan bir toplum da bulunmaktadır. Meta üreten toplumun bazı temel koşulları kavranıldığında, kapitalizm ve sosyalizm arasında geçiş döneminde, örneğin bugünkü Sovyet toplumunda belli yabancılaşma görüngülerinin niçin üstesinden gelinemediği de anlaşılır. Ama bireysel yaşamın ve toplumsal ekinliğin varolduğu, meta üretimini bilmeyen bir toplumda, bu yabancılaşma görüngüsü -hiç değilse bu biçimde- mevcut değildir. İnsan çalışır, ama genel olarak tek başına değil, az ya da çok organik yapıya sahip bir toplulukta çalışır. Bu çalışma, maddi nesnelerin doğrudan biçimlerini değiştirmekten ibarettir. Yani, çalışma etkinliği, üretim etkinliği, tüketim etkinliği, birey ve toplum arasındaki ilişki az ya da çok sürekli olan belli bir denge durumuyla düzenlenmiştir.

Elbette, aşırı yoksulluk nedeniyle, sürekli olası zorluk ve devresel felâketlerle karşı karşıya kaldıklarından, ilkel toplumu abartmamak, olduğundan başka türlü göstermemek gerekir. Denge durumu her an kıtlıkla, sefaletle, doğa felâketleri ve başka nedenlerle yok olma tehlikesi altındadır. Ama, felâketler arası dönemde özellikle tarım ekonomisinin belli bir aşamasından itibaren ve uygun koşullarda, hemen hemen tüm insan etkinlikleri arasında belirli bir bütünlük belli bir uyum, belirli bir denge durumu vardır.

Her bir estetik etkinliğin, her bir sanatsal coşkunun ve yaratıcı hırsın, üretken, salt mekanik ve kendini yineleyen etkinliklerden bütünüyle ayrılması gibi, işbölümünün feci sonuçları ilkel toplumda asla mevcut değildir. Tam tersine, müzik, heykeltıraşlık, ressamlık ve dans gibi sanatların çoğu kökence üretimle, çalışmayla bağlantılıdır. İster bireysel olarak, ister aile ya da daha büyük akraba grubunda tüketilsin, ürünlere hoş, şirin bir biçim verme isteği, normal, uyumlu ve organik olarak günlük çalışmayı düzenliyordu.

Çalışma, dışarıdan zorla kabul ettirilen bir yükümlülük olarak algılanmıyordu, çünkü bu etkinlik her şeyden önce modern kapitalist toplumdaki çalışmadan çok daha az yorucu ve yapratıcı idi. O daha çok, insan organizmasına özgü ritme ve doğanın ritmine uyarlanmıştı. Bir yıl içindeki çalışma günlerinin sayısı, kapitalist toplumda tehlikeli olarak üçyüz sayısına yaklaştığı ve hatta onu arasıra aştığı halde, ender olarak yüz elli ya da iki yüzü geçiyordu. Üstelik, üreticilerle üretim ve onun tüketimi arasında bir bütünlük bulunmaktaydı. Üretici, genel olarak kendisinin ve en yakınlarının gereksinimi için üretim yapıyordu. Bu yüzden emek, doğrudan işlevsel görünümünü koruyordu. Modern yabancılaşma, işbölümü ve meta üretimi sonucu, özellikle üreticilerin ürünlerinden ayrılmasıyla ortaya çıkar. Üretici kendi tüketimi için değil, pazar için, bilinmeyen bir tüketici için çalışır.

Sırf kullanım değerleri, üreticilerin doğrudan tüketimi için mallar üreten bir toplumun, geçmişte son derece yoksul bir toplum olması, madalyonun diğer yüzüdür. Böyle bir toplum, hem doğa

güçlerinin beklenmeyen durumlarına boyun eğer, hem de yoksulluk ve sınırlı ölçekte ürünler nedeniyle insan gereksinmelerini son derece kısıtlar. İnsanın ortaya çıkışına özgü bir şey olarak, insan gereksinmeleri oldukça sınırlıdır. Üretim ile gereksinmeler arasında, üretici güçlerinin gelişmesiyle yeni gereksinmelerin oluşması arasında, sürekli bir karşılıklı etki bulunmaktadır. Ancak emek üretkenliğini son derece geliştiren bir toplumda, sınırsız ölçüde ürünler geliştiren bir toplumda insan, gereksinmelerinin sürekli bir gelişimini, sınırsız olanaklarının gelişimini ve insanlığının eksiksiz bir gelişimini yaşayabilir.

Değer Yasası

Meta üretiminin ortaya çıkması ve ilerleyen genelleşmesinin sonuçlarından biri, emeğin kendisinin düzenlenmiş, ölçülebilir bir şey olmaya başlamasıdır, yani insan fizyolojisinin özgül ritmiyle doğanın ritminde uyum sağlayan bir etkinlik olmaktan çıkmasıdır.

19. yüzyıla, olasılıkla 20. yüzyıla kadar Batı Avrupa'nın belirli bölgelerinde köylüler, yılın her ayında aynı yoğunlukta ve düzenli çalışmıyorlardı. Çalışma yılının birkaç döneminde oldukça yoğun bir çalışma yapıyorlardı, ama bunun yanında, özellikle kışın olmak üzere etkinliklerinde büyük fasılalar vardı. Kapitalist toplumun gelişiminin başlangıcında, kapitalist ülkeler tarımının çoğu geri kalmış bölgelerinde bu, özellikle kazançlı yedek işgücü sağlıyordu. Bu işgüçleri geçimlerinin bir bölümünü kendi tarımsal işletmelerinden sağladıklarından, yılda dört ya da altı ay çok düşük ücretlerle fabrikalarda çalışıyorlardı.

Büyük şehirler çevresinde kurulmuş, daha verimli ve gelişmiş çiftlikler incelendiğinde, endüstrileşmeye başlamış bu çiftliklerde çalışmanın daha düzenli, emek harcamasının daha büyük olduğu ve bütün sene sürdüğü, ayrıca "ölü zaman"ın ortadan kalktığı görülür. Bu, sırf bizim çağımız için geçerli değildir. Hatta orta-

çağda, yaklaşık olarak 17. yüzyıldan beri durum böyle idi. Köylüler şehirlere, böylece pazarlara ne kadar yakın olurlar ve ne kadar çok pazar, yani meta üretimi için çalışırlarsa, onların emeği az çok endüstri işletmelerindeki emeğe benzer biçimde düzenlenmektedir.

Bir başka biçimde anlatmak gerekirse: Meta üretimi ne kadar çok genelleşirse, çalışma ne kadar daha düzenli olursa, toplum o kadar çok emeğe dayanan hesaplamaya göre örgütlenir. Orta çağda ticaret ve sanatların gelişiminin başlangıcında, topluluklarda oldukça ilerlemiş işbölümü araştırıldığında, Bizans, Arap, Çin ya da Japon uygarlıklarına ait topluluklar incelendiğinde, tarım ve el sanatları arasındaki bütünleşmenin ne kadar ilerlemiş olduğu hayranlıkla saptanır. Topluluğun toplam etkinliğini ve kendi yapısını düzenleyen, motoru yapan, iş saatine göre hesaplamayla emeğin hesaplanmasına ve şehirde olduğu kadar kırsal alanda da emeğin düzenliliğine hayran kalınır. "Traitè d'èconomie Marxiste"(*) adlı kitabımın değer yasasının incelendiği bölümünde, bu emeğin iş saatiyle hesaplanmasına ilişkin çok sayıda örnekler verdim. Bazı Hint köylerinde demircinin belli bir kast tekeline alır, ama bu kast bunun yanında, aynı zamanda kendi yiyeceğinin üretimi için toprağı işler, orada şu kural yerleşmiştir: Demirci bir çiftlik için iş aleti ya da silah imal edeceği zaman, çiftçi ona işleyeceği hammaddeyi verir, demircinin aleti yapmak için çalıştığı süre esnasında, aleti sipariş veren köylü demircinin tarlasında çalışır. Demek ki burada, değişimi bütünüyle görülebilir bir biçimde belirleyen iş saatlerinin eşdeğerliliği vardır.

Orta çağ Japon köylerinde köy toplulukları içinde, tam anlamıyla iş saatine göre hesaplama vardır. Köy yazıcısının, çeşitli köy sakinlerinin tarlalarında karşılıklı olarak birbirleri için harcadıkları iş saatlerini kaydettiği bir çeşit ana defteri bulunmaktadır. Orada tarımsal üretim, henüz büyük ölçüde işbirliğine dayanmaktadır: Hasat, çiftliklerin kurulması ve hayvan yetiştiriciliği ortaklaşa çalışmayla gerçekleştirilir. Bir ev topluluğu üyelerinin, bir baş-

(*) Ernest Mandel, Traitè d'èconomie marxiste, Paris 1962.

ka ev topluluğu üyeleri için harcadığı iş saatleri tam olarak hesaplanır. Yıl sonunda eşitliğin sağlanması gerekmektedir. B ev topluluğunun üyeleri A ev topluluğu için, A ev topluluğu üyelerinin aynı yıl içinde B ev topluluğunun harcadığı iş saatleri kadar emek harcamak zorundaydı. Japonlar çocukların yetişkinlere göre daha küçük bir miktar emek harcamalarını hesaba katarak -yaklaşık bin yıl önce- bu yöntemi bir dereceye kadar geliştirdiler. Çocukların bir iş saati ancak, yetişkinlerin yarım iş saati "değer"indedir. Bu suretle bütünsel bir hesap yapma sistemi ortaya çıktı.

Bir başka örnek, iş zamanı ekonomisine dayanan hesaplamanın genelleşmesini doğrudan kavramaya olanak sağlar: Bu, feodal haracın (büyük toprak sahibinin rantının) dönüşüm örneğidir. Feodal bir toplumda tarımsal artı-ürün üç farklı biçimde olabilir: Emek-rant ya da angarya, doğal ürünler biçiminde rant (ürün-rant) ve para-rant.

Angaryadan doğal ürünler biçiminde ranta geçişte, besbelli bir değişim meydana geldi. Haftada üç gün feodal bey için çalışmak yerine, köylü artık ona tarım mevsiminde belli bir miktar buğday, canlı inek ya da başka şeyler vermekteydi. İkinci yapısal değişim, doğal ürünler biçiminde ranttan para-ranta geçişte ortaya çıktı.

Taraflardan her birinin bu uygulamadan zarar görmemesi için her iki dönüşüm, oldukça tam bir iş saatine göre değer hesaplanmasına dayanmalıdır. İlk dönüşüm döneminde, köylünün yılda 150 gün feodal beye çalışması yerine, üretilmesi için 75 işgünü gerekli miktarda buğday verseydi, angaryadan doğal ürünler vermeye geçiş feodal mülk sahiplerinin ansızın yoksullaşmasına ve serflerin hızla zenginleşmesine neden olurdu.

Toprak sahipleri bu dönüşüm sırasında, rantlarının çeşitli biçimlerinin değerlerinin eşit olmasına çok dikkat ediyorlardı. Dönüşüm doğal olarak ilgili sınıflardan biri için zararlı olabilir. Örneğin, doğal ürünlerde para-rantına geçildikten sonra tarım ürünleri fiyatlarında ansızın bir yükselme meydana gelmesi durumunda, toprak sahipleri için bu dönüşüm zararlı olabilir. Ama bu, dönüşü-

mün kendisinin bir sonucu değil, tarihsel sürecin bütününün doğal sonucu olmaktadır.

İş saatine göre hesaplamaya dayanan bu ekonominin kökeni, köy içinde tarım ve zanaat arasındaki işbölümünde, daha da açık olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bir tarihsel dönem boyunca bu işbölümü, oldukça gelişmemiş olarak kaldı. Köylülüğün bir bölümü giyeceklerinin birçoğunu uzun süre kendisi üretti. Bu dönem batı Avrupa'da, orta çağ şehirlerinin başlangıcından 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır, yani yaklaşık bin yıl. Bu, giyecek yapımının köylüler için, aslında bir sır olmadığı anlamına da gelmektedir.

Ama, köylüler ile tekstil el sanatı üreticileri arasında düzenli bir değişim kurulur kurulmaz, düzenlenmiş eşdeğerlilik de oluştu. Böylece, örneğin bir arşın keten bezi 100 fund değil, 10 fund tereyağla değiştiriliyordu. Demek ki köylülerin, deneyimlerine dayanarak belli bir keten bezinin içerdiği emek zamanını bildikleri besbellidir. Belli bir miktar tereyağla değiştirilen bir miktar keten bezinin içerdiği emek zamanı için tam bir eşdeğerliliğin olmaması durumu da, işbölümü hemen değişecektir. Üretici için tereyağ yerine bez üretmenin daha kazançlı olması durumunda, o bez üretimine geçecektir. Ayrıca radikal işbölümünün başlangıcında, farklı tekniklerin birinden diğerine geçiş henüz olanaksız değildi. Önemli maddi yararlar sağlaması durumunda, bir ekonomik etkinlikten diğerine geçmek olanaklıydı.

Orta çağ şehirlerinde çeşitli meslekler arasında, aslında çok akıllıca hesaplanmış, sözleşmelerle belirlenmiş bir denge durumu bulunmaktadır. Bu sözleşmelerde her birinin harcadığı emek süresi hemen hemen dakikasına varıncaya kadar doğru olarak belirlenmişti. Bu koşullarda bir ayakkabıcı ya da bir demircinin, ürünlerinin değişiminde belli bir miktar parayı elde etmek için bir dokumacı ya da başka el sanatçısının harcamak zorunda olduğu emek süresinin ancak yarısına eşit değerde olan bir ürünü için, aynı para miktarını elde etmesi düşünülemez.

Burada da, iş saatiyle hesaplama mekanizması, iş zamanı

ekonomisine dayanan bir toplumun işleyişi çok iyi anlaşılmaktadır. Bu, küçük meta üretimi olarak adlandırılan dönemin genel belirtisidir. O, yalnızca kullanım değerlerinin üretildiği salt doğal ekonomiyle meta üretiminin sınırsız genişlediği kapitalist toplum arasındaki dönemde yer almaktadır.

Metaların Değişim Değerinin Belirlenmesi

İş saatine göre hesaplamaya, iş süresi ekonomisine dayanan bir toplumda metaların üretimi ve değişiminin yerleştiği ve genelleştiğinin saptanması durumunda, kökeni ve kendine özgü doğası nedeniyle meta değişiminin, neden bütünüyle iş saatiyle hesaplanmaya dayandığı anlaşılabilir. Bundan ortaya çıkan genel kural şöyle olmaktadır: Bir metanın değişim değeri, onu üretmek için zorunlu emek miktarıyla belirlenir, bu arada emek miktarı metanın üretildiği iş süresiyle belirlenir.

Emek-değer kuramının temelini oluşturan bu genel tanıma, bazı açıklamalar eklemek gerekir. Bu (emek-değer kuramı), aynı zamanda 17. yüzyıl ile 18. yüzyılın başlangıcı arasında, William Petty'den Ricardo'ya kadar klasik burjuva ekonomi politiğinin ve emek-değerin bu kuramını benimseyen ve yetkinleştiren Marksist ekonomi kuramının çıkış noktasıdır.

İlk belirleme: İnsanların hepsi aynı çalışma kapasitesine, aynı ölçüde etkin ve mesleklerinde aynı becerikliliğe sahip değildirler. Metaların değişim değeri, sırf metayı üretmek için herhangi bir birey tarafından harcanan emeğin niceliğine bağımlı olsaydı, saçma bir sonuca varılırdı. Bir çift ayakkabıyı üretmek için üretici, ne kadar çok tembel ya da yeteneksiz olursa, o ne kadar çok zamana gereksinim duyarsa bu ayakkabıların değeri, o kadar büyük olurdu. Bu apaçık saçmadır. Değişim değeri çalışmaya istek duyulması için ahlaksal bir ödüllendirme değildir. O, işbölümü ve emek süresine dayalı bir ekonomik temel üzerine kurulu bir toplumda bütün mes-

lekler arasında eşitliği sağlamak için, bağımsız üreticiler arasındaki nesnel bağı oluşturur. Böyle bir toplumda emeğin boşa harcanması ödüllendirilmez, tersine otomatik olarak cezalandırılır. Bir çift ayakkabıyı üretmek için ortalama gerekli olandan daha çok iş saati harcayan biri -bu zorunlu olan ortalama, yaklaşık olarak "Char- tes des Mètiers"(*)de olduğu gibi ortalama emek verimliliği ile belirlenir- insan emeğini boşuna harcamıştır. O, bu çalışma saatlerinin bir bölümünde boşuna çalışmıştır. Bu nedenle, boşuna harcanan saatlerin karşılığı olarak hiçbir şey elde etmez.

Bir başka anlatımla: Metanın değişim değeri herbir bireysel üretici tarafından onun üretiminde harcanan emekle değil, tersine onu üretmek için toplumsal bakımdan gerekli emek miktarıyla belirlenir. "Toplumsal bakımdan gerekli emek" deyimi belli bir dönemde ve belli ülkede, emek verimliliğinin ortalama koşullarında gerekli emeğin niceliği anlamına gelmektedir.

Kapitalist toplumun işleyişi daha yakından incelendiğinde bu belirlemenin çok önemli pratik sonuçları olduğu görülür.

Bir ikinci belirleme daha gerekmektedir: Emek miktarı (emek niceliği) tam olarak ne anlama gelmektedir? Farklı nitelikli işçiler vardır. Mesleksel yeteneğinden bağımsız olarak, her birinin emek saati için tam bir eşdeğerlilik var mıdır? Burada, asla bir ahlak sorunu değil, tersine meslekler arasında eşitliğe, pazarda eşitliğe dayanan bir toplumun, eşit olmayan koşullarda denge durumunun hemen ortadan kalkacağı bir toplumun içkin mantığı söz konusudur.

Bir yardımcı işçinin bir iş saati, dört ya da altı yıllık bir eğitim süresine gereksinme duyulan nitelikli bir işçinin iş saatinden daha az bir değer yaratmaması durumunda ne olacaktır? Doğal olarak, hiç kimse eğitilmek istemeyecektir. Çırağın nitelikli işçi durumuna gelmesi için harcanan iş saatleri, karşılığında hiçbir şey elde

(*) Chartes des Mètiers: Loncaların fiyat ve kalite kontrollerinin uygulanma biçiminin saptandığı belgeler

edememesi durumunda, bütünüyle boşuna harcanmış iş saatleri olacaktır.

İş saatleri ile hesaplamaya dayanan bir ekonomide, genç insanların mesleksel eğitime istekli olabilmeleri için, niteliklerini elde etmek amacıyla yitirilen zamanın karşılığı verilmeli, onlar bu süre için bir bedel elde edebilmelidirler. Metanın değişim değeri tanımımız, bu durumda şöyle tamamlanmalıdır: Nitelikli işçinin iş saati karmaşık emek, bileşik emek olarak, yardımcı (niteliksiz) işçinin bir iş saatinin belirli bir katı olarak ele alınmalı, bunun yanında çarpım katsayısı elbette gelişigüzel olmayıp niteliklerin kazanılması için gerekli giderlere dayanmalıdır. Ayrıca, Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nde bileşik emeğin açıklanmasında, bugüne kadar açıklığa kavuşturulmamamış bir belirsizlik olduğu farkedilir. Sovyetler Birliği'nde sürekli, emeğin karşılığının ödenmesinin harcanan emeğin niceliği ve niteleğine göre düzenlenmesi gerektiği söylenir. Ama, nitelik kavramı sözcüğün Marksist anlamında, yani belirli bir çarpım katsayısı aracılığıyla niceliksel olarak ölçülebilir nitelik olarak anlaşılmamaktadır. Tam tersine, kavram burjuva ideolojik anlamında kullanılmaktadır: Emeğin niteliği, sözüm ona toplumsal yararlılığı tarafından belirlenmelidir. Bu suretle, bir mareşal, bir balerin ya da bir tröst yöneticisinin bir yardımcı işçiden on defa daha fazla gelir elde etmesi haklı çıkarılır. Bu, Stalin döneminde varolan ve önemsiz ölçüde olsa da Sovyetler Birliği'nde bugün hala sürüp giden gelirlerdeki çok büyük farkların haklı çıkarılması kuramıdır.

Bir metanın değeri, demek ki onu üretmek için toplumsal olarak gerekli emek miktarı (emek niceliği) ile belirlenir. Nitelikli emek basit emeğin bir katı, yani az çok ölçülebilir katsayılarla çarpılan basit emek olarak ele alınır. Bu, Marksist değer kuramının önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda, genel olarak Marksist ekonomi kuramının temelidir. Aynı şekilde, incelenmiş olan toplumsal artı-ürün ve artı-emek kuramı, Marksist toplum-bilimin temelini oluşturur. O, Marx'ın toplumbilimsel ve tarihsel çözümlemeleri

arasında, genel olarak toplumsal gelişme ve sınıflar kuramıyla Marksist ekonomi kuramı ya da -daha doğrusu- meta üreten toplumun, kapitalizm öncesi, kapitalist ve kapitalizm sonrası toplumun çözümlemesi arasında köprü oluşturur.

Toplumsal Gerekli Emek Nedir?

Bir metayı üretmek için toplumsal olarak gerekli emeğin niceliğine özgü tanımın, kapitalist toplumun çözümlemesi için özel ve oldukça önemli bir etkiye sahip olduğuna daha önce değinildi. Mantıksal bakımdan, yeri ikinci bölümde olması gereken bu sorunun, şimdi incelenmesi daha yerindedir.

Bütün metalar, belli bir ülkede, belli bir dönemde toplumun bütün üyelerinin gereksinmelerini gidermek için üretilir. Çünkü, hiç kimsenin gereksinmelerini gidermeyen bir meta, kullanım değerine sahip olmadığından, her şeyden önce ne satılabilir ne de değişim değerine sahip olabilir. O, artık bir meta değil, ama bir üreticinin yararsız oyalanmasının keyfi bir ürünüdür. Ayrıca belli bir toplumda, belli bir zamanda mevcut satın alma gücü toplamı pazarda harcanmalı, yani biriktirilmemeli ve ekonomik bir denge durumunun sağlanabilmesi için, üretilen metalar toplamını satın almak için kullanılmalıdır. O halde bu denge durumu, toplumun sahip olduğu üretim toplamı, üretici güçlerin toplamı ve iş saatleri toplamının, çeşitli endüstri dalları arasında, tüketicilerin satın alma gücünün çeşitli giderilebilir gereksinmeleri arasında dağılımına uygun olarak dağılımını içerir. Üretici güçlerin dağılımının, gereksinmelerin bu dağılıma uygun olmaması durumunda, ekonomik denge buzulur, aşırı üretim ve düşük üretim bir arada ortaya çıkar.

Oldukça beylik bir örnek alalım: 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Paris gibi bir şehirde, önemli bir at arabası yapım iş kolu ve at arabası taşımacılığı ile bağlantılı meta üretimi vardı. Onbinlerce değilse bile, binlerce işçi bu dallarda çalışıyordu.

Aynı dönemde otomobil endüstirisi, çok iddiasız başlangıcında bulunuyordu. Ama düzinelerle konstrüktör ve birkaç bin işçi çalıştırıyordu. Bu dönemde ne oluyor? At arabası sayısı azalmaya ve otomobil sayısı artmaya başlıyor. Bu durumda, at arabası taşımacılığı için üretim "Paris halkının satın alma gücünün dağılım biçimine göre" toplumsal gereksinmeleri aşmakta, otomobil üretimi toplumsal gereksinmelerin gerisinde kalmaktadır. Otomobil endüstrisinin ilk döneminde, seri üretimin uygulanmasına kadar bir kıtlık durumu egemendi. Pazardaki isteme (talebe) göre daha az otomobil vardı.

Bu görüngüler, emek-değer kuramının kavramlarıyla nasıl anlatılabilir? "At arabası endüstrisi" sektöründe, toplumsal olarak gerekli olandan daha çok emek harcandığı söylenebilir. At arabası endüstri işyerlerinde harcanmış emeğin bir bölümü, boşuna harcanmış emektir. Bu boşuna harcanan emek, pazarda bir karşılık bulamaz ve bu durumda satılamayan metalar üretmiştir.

Kapitalist toplumda metalar satılamadığında bu, belli bir endüstri dalında toplumsal olarak gerekli olmayan emek biçiminde harcanan emeğin, pazarda satın alma gücü olarak karşılığı olmadığı anlamına gelmektedir. Toplumsal olarak gerekli olmayan emek, hiçbir değer yaratmayan, boşuna harcanmış emektir. Toplumsal olarak gerekli emek kavramının, birçok görüngüyle ilişkili olduğunu böylece görmekteyiz.

At arabası endüstrisi ürünleri için sunu (arz) istemi (talebi) aşar, fiyatlar düşer ve metalar satılamaz. Otomobil endüstrisinde ise, tam tersine istem sunuyu geride bırakır. Bu nedenle de, fiyatlar yükselir ve düşük üretim ortaya çıkar. Ama, sunu ve istem konusunda bu sıradan şeylerle yetinmek, sorunun ruhbilimsel ve bireysel görünüşlerinde takılıp kalmak demektir. Oysa, ortaklaşa ve toplumsal görünüşünün tam olarak incelenmesi durumunda, iş zamanı ekonomisi temelinde örgütlenmiş bir toplumda, bu görünüşlerin ardında neyin saklı olduğu anlaşılabilir. Eğer sunu istemi aşar ise, bu başı bozuk, planlanmamış, örgütlenmemiş bir üretim biçimi olan

kapitalist üretimin, bir endüstri dalında toplumsal olarak gerekli olandan daha çok emek yatırımı yapması, yani emek harcaması, onun bir sürü iş saatlerini boşu boşuna harcamış olması anlamına gelmektedir. Böylelikle o, insan emeğini boşuna harcamıştır ve bu boşu boşuna harcanan emeğin karşılığı olarak toplum tarafından hiçbir şey ödenmez. Tersine, üretiminin istemi sunudan çok olan, toplumsal gereksinmeye oranla henüz geri kalmış, toplumsal olarak gerekli olandan daha az iş saatleri harcayan bir endüstri dalı, üretimi arttırmak ve onu toplumsal gereksinmelerle dengeye getirmek için toplum tarafından ödüllendirilir.

Bu, kapitalist toplumda toplumsal gerekli emek sorununun görünüşlerinden biridir. Bir diğeri, emek üretkenliğinin gelişimine sıkı sıkıya bağlıdır. O, toplumsal gereksinmelerden, üretimin "kullanım değerinin görünüşünden soyutlanmış olmakla birlikte farklı bir şey değildir.

Kapitalist sistemde, sürekli devinim içinde olan bir emek üretkenliği vardır. Hepsi bir arada, üç çeşit kuruluş (ya da endüstri dalları) bulunmaktadır: Teknolojik olarak toplumsal ortalamaya uygun olanlar, gelişme hızını kaybeden ve toplumsal ortalamanın altında bulunan, geri ve eskimiş olanlar ve teknolojik olarak dorukta bulunan ve ortalamanın üstünde üretkenlik gösteren kuruluşlar.

Bir dalın ya da bir işletmenin teknik olarak geri olması, onun emek üretkenliğinin ortalama emek üretkenliğinin altında bulunması ne anlama gelir? Bu dal ya da kuruluş, daha önce verilen tembel ayakkabıcı örneğiyle de zihinde canlandırılabilir. Belli bir anda üretkenliğin toplumsal ortalamasının gerektirdiği gibi, bir miktar ürünü üç saatte üretebilmek yerine, bunun için beş saate gereksinme duyan bir dal ya da işletme söz konusudur. Fazladan iki saat, bütünüyle boşuna harcanmıştır. O boşuna harcanmış emek, toplumun toplam emeğinin bir bölümünün boşuna harcanmasıdır. Bu boşuna harcanmış emek için işletmeler, toplumdan bir karşılık elde edemezler. Bu, emek üretkenliğinin ortalaması altında çalışan endüstri ya da işletmenin satış fiyatlarının üretim fiyatına yaklaşması,

hatta üretim fiyatının altına düşmesi demektir. Bu nedenle onlar, küçük bir kâr oranı ile ya da zararına çalışırlar.

Ortalamanın üstünde üretkenlik düzeyine sahip olan bir endüstri dalı ya da işletme için (bir çift ayakkabı için toplumsal ortalama üç saat olduğunda, iki çift ayakkabıyı üç saatte üreten ayakkabıcıya benzer biçimde) bunun tersi geçerlidir. Bu işletme ya da endüstri dalı, toplumsal emek harcamasından tasarruf etmektedir. Bundan dolayı yüksek kâr elde eder. Satış fiyatı ile üretim fiyatı arasındaki fark, onda ortalama kârın üstündedir.

Yüksek kâr elde etmeye yönelen çaba, doğal olarak kapitalist ekonominin bütününün motorudur. Rekabet nedeniyle her kapitalist işletme, kârının artmasına çaba göstermeye zorlanır. Çünkü, ancak bu koşullarda teknik donanımlarını, emek üretkenliğini iyileştirebilir. Böylece bütün firmalar, her şeyden önce ortalamanın üstünde üretkenliğin, sonunda ortalama durumuna gelmesini de içeren bu yönde isteklendirilirler. Ama bununla, fazla kâr yok olur. Kapitalist endüstri stratejisinin bütünü bu olgu ile, bir ülkede her işletmenin yüksek kâr elde etmek için ortalamanın üstünde bir üretkenliğe ulaşma isteğiyle açıklanır. Bu, yeniden emek üretkenliğinin aynı oranda artması eğilimiyle, yüksek kârı ortadan kaldıran bir gelişmeye neden olur. Bu suretle, eğilim olarak kâr oranlarının eşitlenmesine ulaşılır.

Artı-Değerin Kökeni ve Özü

O halde, artı-değer nedir? Marksist değer kuramı açısından soru, şu şekilde yanıtlanabilir: Artı-değer, toplumsal artı ürünün para biçiminden başka bir şey değildir, yani ücretli işçinin üretiminin, üretim araçları sahiplerine karşılıksız bıraktığı bölümün para biçimidir.

Bu "vazgeçme" kapitalist toplumda, uygulamada nasıl gerçekleşmektedir? Kapitalist toplumun, her zaman değişim ilişkileri

olan bütün önemli olaylarında olduğu gibi, o değişim de gerçekleşir. Kapitalist, işçinin işgücünü satın alır ve onun ücretiyle değişimde, işçinin ürettiği ürünlerin tümüne, elbette yeni elde edilen ürünün değerinde cisimleşen değerin tümüne de el koyar.

Bu durumda artı-değerin, işçi tarafından üretilen değerle işçinin kendi işgücü değeri arasındaki fark olduğu söylenebilir. Ama, işgücünün değeri nedir? İşgücü kapitalist toplumda bir metadır ve her bir diğer metanın değeri gibi onun değeri de, onu üretmek ve yeniden üretmek için toplumsal olarak gerekli emek niceliğinden ibarettir. Öyle ise bu, sözcüğün geniş anlamında işçinin geçim giderleridir. Yaşam için zorunlu ücret ya da en az maaş kavramı, ortalama ücret kavramı katı, psikolojik bir kavram değildir. O, genel olarak tekniğin ilerlemesiyle artan, her dönemde farklı olan, emek verimliliğindeki gelişmelerle değişen gereksinmeleri kapsar. 1830 yılının yaşam için zorunlu olan en az ücreti, 1960 yılının ücretiyle niceliksel olarak karşılaştırılamaz. Fransız Komünist Partisinin kuramcıları, bunu kendi zararlarına denemek zorunda kaldılar. Bir motosikletin 1960 yılındaki fiyatı, belirli bir miktar etin 1830 yıllındaki fiyatıyla birincinin değerinin, ikinciden daha az olduğu sonucunu çıkarmak için karşılaştırılamaz.

Demek ki, işgücünün geçim giderleri işgücünün değerini oluşturur. Buna göre artı-değer, işgücü tarafından üretilen değer ile onun kendi geçim giderleri arasındaki farktır. İşgücü tarafından yaratılan değer, kolayca bu emeğin süresiyle ölçülebilir. Bir işçi on saat çalıştığında, on saatlik bir değer yaratır. İşçinin geçim giderleri, yani ücretinin eşdeğeri on iş saati olduğunda, artı-değer yoktur. Bu, genel kuralın yalnızca özel bir durumudur: Emek ürününün tümünün, üreticiyi beslemek ve geçindirmek için gerekli ürüne eşit olması durumunda, toplumsal artı-ürün yoktur.

Ama, kapitalist sistemde emek üretkenliğinin düzeyi o kadar yüksektir ki, işçinin geçim giderleri sürekli yeni üretilen değerin niceliğinden daha düşüktür. Demek ki on saat çalışan bir işçinin, kendi döneminin ortalama gereksinmelerine göre yaşayabilmesi için,

on saatlik bir karşılık gerekli değildir. Ücretin karşılığı her zaman, ancak işgününün bir bölümüdür. Bu bölümden fazlası, yani artı/-değer işçinin harcadığı, kapitalistin karşılık ödemeksizin el koyduğu ödenmemiş emektir. Aslında bu farkın olmaması durumunda, işgücünün satın alınması kâr getirmeyeceğinden, hiçbir işveren işçi çalıştırmak istemez.

Emek-Değer Kuramının Geçerliliği

Konuya son vermeden, emek-değer kuramının doğruluğu için, alışılagelen üç kanıt daha verelim. İlk kanıta, çözümsel (analitik) kanıt ya da istenilirse, her metanın fiyatının öğelerine ayrılması denilebilir.

Bütün metaların fiyatları, belirli sayıda öğeleri indirgenebilir: Değişmeyen sermayenin yenilenmesi olarak adlandırdığımız makine ve yapıların aşınması, hammadde ve yardımcı maddelerin fiyatı, ücret ve en son olarak artı-değerin bütünü: Kâr, faiz, kiralar, vergiler vb.

Son iki öğe ücret ve artı-değerle ilgili olarak bunların emek, hem de salt emek olduğunu artık biliyoruz. Hammaddelerin fiyatı, büyük bir bölümüyle emeğe indirgenebilir. Örneğin kömür üretim fiyatının, % 60'dan fazlası ücretlerden ibaret olsun. İlk önce, metaların ortalama üretim giderleri % 40 ücretlere % 20 artı-değere, % 30 hammaddeye % 10 değişmeyen sermayeye indirgensin ve hammaddenin üretim giderlerinin % 60'nın emeğe indirgendiğinin kabul edilmesi durumunda, üretim fiyatının % 78'i emeğe indirgenir. Hammaddenin üretim fiyatının geri kalanı, diğer hammaddelerin fiyatlarına -onlar da 60 emeğe indirgenmektedir- ve makinaların aşınma giderlerine ayrılır. Makinaların fiyatları, büyük bir bölümüyle emekten (% 40) ve hammaddeden (örneğin, aynı şekilde % 40) ibarettir. Bütün metaların ortalama fiyatında emeğin payı, % 83, % 87, % 89.5 vb.ne yükselmektedir. Bu öğelerine ayırmayı ne

kadar çok sürdürürsek, fiyat o kadar çok emeğe -sırf emeğe- indirgenmiş olur.

İkinci kanıt mantıksal kanıttır, o Marx'ın "Kapital"inin başlangıcında bulunan ve soruna yaklaşımı pedagoji (eğitim bilimi) açısından çok yalın bir biçimde olmadığı için, az okuyucuyu yanıltmamış olan kanıttır.

Marx sorunu şöyle ortaya koyuyor: Çok sayıda metalar bulunmaktadır. Bu metaların kendi aralarında değişilebilir olmaları, onların ortak bir özelliğe sahip olmaları gerektiği anlamına gelir. Çünkü, değişilebilir olan her şey karşılaştırılabilir ve karşılaştırılabilen her şey, en azından ortak bir özelliğe sahip olmalıdır. Ortak özelliği olmayan şeyler, tanıma göre karşılaştırılamaz. Şimdi, her bir ürüne yakından bakalım: Özellikleri nelerdir? Bir kere her şeyden önce, birçok özelliklere sahiptirler: Ağırlık, uzunluk, dayanıklılık, renk, genişlik, molekül yapısı vb., kısacası doğal, fiziksel, kimyasal vb. özelliklere. Bu fiziksel özelliklerin herhangi biri metalar olarak karşılaştırılmalarının dayanağı olabilir mi? O, değişim değerinin ortak ölçüsü olabilir mi? Örneğin, ağırlığı? Şüphesiz, bir kilo tereyağı bir kilo altınla aynı değerde olmadığı için, olamaz. Ya da hacim, olasılıkla uzunluk? Örnekler, bu özelliklerin hiçbirinin, değişim değerinin ölçüsü olamayacağını kanıtlıyor, metaların tüm doğal özellikleri, tüm fiziksel, kimyasal özellikleri, gerçi kullanım değerini, göreli yararlılığını belirler, ama değişim değerini değil. O halde, değişim değeri metanın doğal, fiziksel özelliği olan her şeyden soyutlanmalıdır.

Bütün metalarda, fiziksel yaradılışta olmayan bir ortak özellik bulunmalıdır. Bu nedenle Marx, şu sonuca varıyor: Metaların fiziksel olmayan tek özelliği, hepsinin insan emeğinin ürünleri, hem de sözcüğün soyut anlamında insan emeğinin ürünleri olmasından ibarettir.

İnsan emeği farklı biçimlerde gözlenebilir. O somut, özgül emek olarak görülebilir: Fırıncının, kasabın, ayakkabıcının, bez dokumacısının, demircinin emeği vb. Ama onda sırf özgül, somut

emek görüldüğünde, o bütünüyle kullanım değerleri yaratan emek olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Bu durumda, yalnız metaların değişim değeri bakımından karşılaştırılmalarına olanak tanımayan fiziksel özellikleri görülmektedir. Değişim değeri açısından tek karşılaştırılabilirlikleri, onların hepsinin soyut insan emeğiyle üretilmiş olmalarıdır. Eşdeğerlilik ilişkileriyle kendi aralarında bağlantılı olan üreticiler tarafından yaratılmışlardır. Eşdeğerlilik, üreticilerin bütün metaları değişim için üretmelerine dayanmaktadır. Demek ki, soyut insan emeğinin ürünü olma gerçeği, metaların değişimlerini olanaklı kılan, değişim değerinin ölçeğini oluşturan ortak özelliğidir. Bu durumda, metaların üretimi için toplumsal olarak gerekli emek özelliği, bu metaların değişim değerini belirlemektedir.

Buna, Marx'ın kanıtlamasının soyut ve oldukça zor olduğunu da ekleyelim. Bu, en azından Marksizmin sayısız eleştiricilerinin -doğrusu pek büyük başarı elde edemeden- koymayı denedikleri soru işaretine neden oldu.

Soyut insan emeğiyle üretilmiş olma gerçeği -doğal özellikleri bir yana- metaların varolan tek ortak özelliği midir? Daha başkalarını bulduklarına inanan yazarların sayısı az değildir. Şüphesiz bunlar genelde, sürekli fiziksel özelliklere ya da soyut insan emeği ürünü olmalarına indirgenebilmektedir.

Emek değer teorisinin doğruluğu için, üçüncü ve son kanıt olan olağana aykırı kanıt, üstelik en hoş ve en "modern"i dir. Bir an için, canlı insan emeğinin bütünüyle yok olduğu, böylece toplam üretimin yüzde yüz otomatlaştırıldığı bir toplumu göz önüne getirelim. Artık bütünüyle otomatlaştırılmış, hiçbir işçi çalıştırmayan işyerleri yanında, eskisi gibi insan emeğinin kullanıldığı işletmelerin varolduğu geçiş aşamasında -bizde olduğu gibi- hiçbir olağanüstü kuramsal sorun ortaya çıkmaz. Bu arada yalnız, artı-değerin bir işletmeden bir diğerine aktarılma sorunları söz konusudur. Bu, bundan sonraki bölümde incelenecek olan kâr oranlarının eşitlenme yasasının açıklanmasıdır.

Ama, hizmet ve üretim biçimlerinin tümünde, insan emeği devre dışı kalıncaya kadar otomasyonun sonuna götürülmesi durumu göz önünde bulundurulduğunda, değişim değeri varlığını sürdürebilir mi? Bu, hiç kimsenin gelire sahip olmadığı, ama metaların eskisi gibi değeri olduğu ve satıldığı bir toplum için ne demektir? Böyle bir durum açıkça saçmadır. Üretimi, şüphesiz gelir getirmeyen çok sayıda ürünler yığını yaratılacaktır. Hiç kimse üretime katılmayacaktır, ama hiçbir alıcısının olmadığı bu ürünler satılmak istenmektedir. Otomasyonla üretilen ürünlerin bolluğu nedeniyle satış olanaksız olacağından, böyle bir toplumda ürünlerin bölüşümünün, meta satışı biçiminde olamayacağı açıktır.

Bir başka anlatımla: İnsan emeğinin, hizmetler de dahil olmak üzere üretimde, en geniş anlamda bütünüyle devre dışı bırakıldığı bir toplum, değişim değerinin yok olmasına yol açar. Bu, insan emeğinin ortadan kalktığı anda değişim değerinin de ortadan kalkması gerektiği kuramının doğruluğunu kanıtlamaktadır.

SERMAYE VE KAPİTALİZM

Kapitalizm Öncesi Toplumda Sermaye

Üreticilerin kendi tüketimleri için belirlenmiş kullanım değerlerinin üretildiği, doğal ekonomik temele dayalı ilkel toplumla kapitalist toplum arasında, kapitalizmin başlangıcına kadar olan uygarlıkları kucaklayan insanlık tarihinin uzun bir dönemi bulunmaktadır. Marksizm onu, basit meta üretim toplumu olarak adlandırır. Bu toplum, artık meta üretimini, yani doğrudan üreticilerin tüketimi için değil, tersine pazarda değişim için belirlenmiş malların üretimini bilmektedir. Bununla birlikte meta üretimi, henüz kapitalizmde olduğu gibi, toplumun bütününü kapsamamaktadır.

Basit meta üretimine dayalı toplumda, ekonomik davranışın iki biçimi bulunmaktadır. Ürünün kullanım değerinden doğrudan yararlanmadıklarında, köylüler ve zanaatçılar meta olarak satmak için emek ürünüyle pazara gelirler. Bunu para elde etmek, yani kullanım değerine sahip olmadıkları ya da kendi metasından daha yararlı diğer metaların alımı için, değişim aracı elde etmek için yaparlar. Çiftçi buğdayıyla pazara gider, onu parayla satar ve bu parayla o, örneğin keten bezi satın alır. Dokumacı pazara keten beziyle gelir, bunu para karşılığında satar ve bu parayla, örneğin buğday satın alır.

O halde, söz konusu olayın oluşumu şöyledir: Satın almak için satmak, meta-para-meta: **M-P-M** aşağıdaki önemli olgu tarafından nitelendirilmiştir: Bu formülde değer, başlangıçta ve sonunda tanıma göre tıpatıp aynıdır.

Ama, basit meta üretiminde zanaatçı ve küçük çiftçinin yanında, bütünüyle başka bir ekonomik davranış gösteren bir diğer kişi daha vardır: Satın almak için satmak yerine, o satmak için satın alır. Bu kişi metasız olarak pazara yönelir, onun parası vardır. Para satılamaz, ama o satın almak için kullanılabilir: O da bunu yapar: Satmak için, daha yüksek bir fiyata yeniden satmak için satın almak, **P-M-P'**.

Bu iki davranış biçimi arasında başlıca fark, sonunda değerin başlangıç değerine eşit olması durumunda, ikinci davranış biçiminin anlamsız olmasıdır. Hiç kimse bir metayı, onu satın aldığı fiyattan bir başkasına satmak için, satın almaz. "Satmak için satın almak" işleminin, ancak satışın bir değer artışı, artı-değer sağlaması durumunda bir anlamı vardır. Bu nedenle, tanıma göre **P'** nın **P** den büyük olduğunu ve **P** ve **a** dan oluştuğunu (**P'=P+a**), bu arada **a** nın değer artışını (artı-değeri) gösterdiğini söyleyebiliriz.

Demek ki, sermaye artı-değerle büyüyen bir değer olarak tanımlanabilir. Bu olgu, şimdi verilen örnekte olduğu gibi meta dolaşımında ya da kapitalist sistemde olduğu gibi, üretimde meydana gelebilir. Bu durumda sermaye, artı-değerle büyüyen bir değerdir

ve bu sermaye, sırf kapitalist toplumda değil, basit meta üretimine dayanan toplumda da bulunmaktadır. Sırf sermayenin varlığıyla, kapitalist üretim biçiminin, yani kapitalist toplumun varlığının ayrımında, çok dikkatli olmak gerekir. Sermaye kapitalist toplumdan çok önce, hatta yaklaşık olarak 3000 yıldan beri vardır. Buna karşılık kapitalist üretim biçimi, en çok 200 yıldan bu yana bulunmaktadır.

Kapitalizm öncesi toplumda sermaye, hangi biçimde ortaya çıkmaktadır? Büyük ölçüde tefeci sermayesi ve ticari sermaye biçiminde. Kapitalizm öncesi toplumdan kapitalizme geçiş, sermayenin üretim alanına girmesiyle nitelendirilir. Kapitalist üretim biçimi, sermayenin artık sırf aracı rolü oynamadığı ya da basit meta üretimine dayanan kapitalist olmayan üretim biçiminin yararlanıcısı olmadığı ilk üretim ve ilk örgütlenme biçimidir. Kapitalist üretim biçiminde sermaye, üretim araçlarını ele geçirdi ve üretimin her alanında etkili oldu.

Kapitalist Üretim Biçiminin Kökeni

Kapitalist Üretim biçiminin kökeni nedir? Kapitalist toplumun, hem de onun 200 yıldan beri gelişmesini sağlayan nedenleri nelerdir? Her şeyden önce, üreticilerin üretim araçlarından ayrılmasıdır denilebilir. Bundan başka, bu araçların tekel biçiminde tek bir sınıfın, burjuvazinin mülkiyetinde bulunması gerçeği. Son olarak, geçimini sağlamak için -üretim araçlarından ayrıldığı için- işgücünü, üretim araçlarını tekelinde bulunduran sınıfa satmaktan başka bir olanağı bulunmayan, yeni bir sınıfın ortaya çıkması. Kapitalist üretim biçiminin, aynı zamanda kapitalist sistemin kendisinin önemli karakteristikleri olan bu kökenlerin her birini ayrı ayrı ele alalım.

İlk karakteristik: Üreticilerin üretim araçlarından ayrılmasıdır. Bu kapitalist egemenliğinin temel, ancak en az anlaşılmış olan

varoluş koşuludur. Paradoks gibi görünen bir örnek verelim: Serflikle nitelendirilen geç ortaçağ toplumu.

Köylü üreticilerin büyük çoğunluğunun, toprağa bağlı serf olduğunu biliyoruz. Ama, özgür olmayan birinin toprağa bağlı olduğunun söylenmesi durumunda, bu örtük olarak, toprağın da serfe bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Serf, el emeği ile ve en ilkel gereçlerle ev yönetiminin en önemli gereksinmelerini gidermek için yeterli oranda toprağa sahip olduğundan, bu durumda o gereksinmelerinin giderilmesi için maddi bir temele sahip olan bir sınıfa aittir. İşgüçlerini satmamaları durumunda, açlıktan ölmeye lanetlenmiş insanlar söz konusu değildir. Demek ki, böyle bir toplumda henüz kollarını kiralamaya, işgücünü kapitalist pazarda satmaya hiçbir ekonomik zorlama bulunmaz. Bir başka anlatımla: Böyle bir toplumda kapitalist sistem gelişemez.

Ayrıca, bu genel gerçeklik için yeni dönemden bir örnek bulunmaktadır: Sömürgecilerin 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kapitalizmi Afrika ülkelerine ihraç etmelerinin biçimi.

Bütün Afrika ülkelerinin halklarının varoluşunun temel dayanakları ne türdendi? Onlar hayvan yetiştiriyor ve bölgeye göre az ya da çok ilkel, arazinin göreli bolluğu ile nitelendirilen bir tarımla uğraşıyorlardı. Afrika'da arazi kıtlığı bilinmezdi, tersine halk elverişli sınırsız arazi rezervine sahipti. Doğal olarak bu arazide, çok ilkel işleme yöntemleri nedeniyle ürün az ve yaşam düzeyi oldukça düşüktü. Bununla birlikte, halkı madencilikte, plantasyonda ya da beyaz sömürgecilerin fabrikalarında çalışmaya zorlamak için kaba kuvvete baş vurulmuyordu. Bir başka anlatımla: Ekvatoral Afrika ve siyah Afrika'da toprak mülkiyeti ilişkileri değiştirilmeseydi, orada kapitalist üretim biçimini yerleştirmek olanaksız olurdu. üstelik, bu üretim biçimini yerleştirmek için, siyah halk kitlesini ekonomi-dışı baskılarla kökten ve zorla normal geçim araçlarından ayırmak gerekliydi. Arazinin büyük bir bölümünü, çabucak sömürgeci devlet mülkiyeti ya da kapitalist kuruluşların özel mülkiyeti biçiminde egemen olunan araziye dönüştürmek zorunluydu.

Siyah halkı, kendi beslenmesine yetmeyen -köpeksi rezervler olarak adlandırılan- bölgelere "sürmek" gerekti. Üstelik, ilkel tarımın hiç para geliri sağlamamasına karşın, onlara kafa vergisi, yani halkın her bir bireyi için para vergisi koymak gerekti.

Bu çeşitli ekonomi-dışı baskı önlemleriyle, yılda yalnız iki ya da üç ay bile olsa, yerli halkı ücretli işçi olarak çalışmaya zorladılar. Onlar bu çalışmaya karşılık olarak değişimde, vergilerini ödedikleri ve kendilerine bırakılan arazide elde edemedikleri zorunlu ek yiyecekleri sağladıkları parayı elde ettiler.

Kapitalist üretim biçiminin oldukça geliştiği Güney Afrika, Rodezya ve kısmen eski Belçika Kongo'su gibi ülkelerde bu yöntemler geniş ölçüde uygulandılar. Siyah halkın büyük bir bölümü sürülüp atıldı. Geleneksel yaşam ve çalışma biçimlerinden koparıldı.

Burada, bu hareketle birlikte ortaya çıkan ikiyüzlülüklerden, yani beyaz yöneticiler ve kapitalist kuruluşların şikayetlerinden de söz etmek de gerekmektedir. Onlar siyahların tembel olduğunu, hatta ocaklarda ya da fabrikalarda kendi tarlalarındakinden on kat daha fazla çalışma olanağı sağlandığında bile çalışmak istemediklerini ileri sürdüler. Aynı şikayetler elli ya da yetmiş yıl önce Hintli, Çinli ve Arap işçileri hakkında da işitilirdi. Bu ayrıca, 17. ve 18. yüzyılda Avrupalı işçiler, Fransız, Belçika, İngiliz ve Alman işçileri hakkında da söylenildi - ve bu insan ırklarının eşitliği için iyi bir kanıttır. Burada şu aynı kalan gerçek söz konusudur: Normal olarak, fiziksel ve ruhsal yapısı nedeniyle, hiçbir insan 8,9,10, hatta 12 saat fabrika, manifaktür ya da ocağa isteyerek kapatılamaz; örneğin, kürek mahkumunun çalışmasına alışık olmayan bir insana, bunu yaptırmak için normal dışı ve alışılagelmişin dışında baskılar gereklidir.

Kapitalist üretim biçiminin ikinci karekteristiği: Üretim araçlarının tekelci bir biçimde tek bir sınıfın, burjuvazinin ellerinde yoğunlaşmasıdır. Üretim araçlarında sürekli köklü değişiklikler yapılmadığı, bunlar sürekli daha karmaşık ve daha pahalı olmadıkları

sürece yoğunlaşma olanaksızdır. Öncelikle, büyük bir işletmenin kurulması için, salt gerekli üretim araçlarının bedelleri, bir fabrika tesisinin masrafları sürekli daha büyük olmadığı sürece olanaksızdır.

Orta çağın loncaları ve iş yerlerinde üretim araçları hemen hemen değişmeden kalıyordu. Örneğin, dokuma tezganları kuşaktan kuşağa, babadan oğula miras kalıyordu. Dokuma tezgahlarının değeri görece düşük olduğundan, böylece her kalfa belli sayıda çalışma yılı sonunda, bu aletlerin karşılığı olan değeri elde etmeyi umuyordu. Bu bakımdan, bir tekel yaratma olanağı ilk olarak, bir işletmenin kurulması için gerekli olan sermayenin sürekli daha büyük olmasını da içeren daha karmaşık makinaların aralıksız gelişimine yol açan sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır.

Bu andan başlayarak, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmanın, ücretli ve maaşlıların çoğunluğu için olanaksız olduğunu ve üretim araçlarının mülkiyetinin bir toplumsal sınıfın elinde tekelleştiğini söyleyebiliriz. Bu sınıf sermayeye ve sermaye rezervlerine sahip bulunmaktadır, sermayeye sahip olduğu için yeni sermaye biriktirebilir. Bu nedenden dolayı, sermayeye sahip olmayan sınıf sürekli mülkiyetsiz kalmaya, baskı altında bulunmaya ve başkaları için çalışmak zorunda kalmaya mahkumdur.

Kapitalizmin üçüncü karekteristiği: Ellerinden başka bir şeye sahip olmayan, varlığını sürdürmek için gerekli araçları işgücünü satarak elde eden, işgücünü -hem de üretim araçlarının kapitalist sahiplerine- satmak durumunda olan yeni bir sınıfın ortaya çıkmasıdır. Böylelikle, ilk defa olarak proletarya ortaya çıktı.

Bu durumda bir üçüncü öğe ortaya çıkmaktadır: Proleter, yani özgür işçi; o, orta çağın serfliğine oranla bir gerilemenin olduğu kadar bir ilerlemenin de anlatımıdır. Serf özgür olmadığı (öte yandan serf, köleye göre bir ilerlemeydi) ve serbestçe hareket edemediği için, o ileriye bir adım demektir. Proleter -serfin aksine- üretim araçlarına sahip olma olanağından yoksun (özgür, serbest) olduğu için, geriye bir adım demektir.

Modern Proletaryanın Kökenleri ve Belirlenmesi

Modern proletaryanın öncelleri arasında, orta çağın köklerinden koparılmış insanları, yani halkın toprağa bağlanmamış, ne loncalara ne de topluluğun korporasyon ve esnaf birliklerine kayıtlı olmayan bölümü anılabilir. Belirli bir konutu ve toplumsal konumu olmayan halkın bu bölümü, daha o zamanlar gündelikçi, hatta saat başına ücretli olarak hizmet ediyordu. 13., 14. ya da 15. yüzyılın başlarında bile, özellikle Venedik Floransa Brügge (Bruj) gibi "emek pazarı"nın bulunduğu ortaçağ kentlerinin sayısı az değildi. Loncaların üyesi ya da kalfa olmayan hiçbir geçim aracına sahip bulunmayan, bu nedenle de hizmetlerini bir saat yarım ya da bir tam gün ya da daha uzun süre "kiralayabilmeleri" için, her sabah şehrin belli bir köşesinde (bucağında) tüccarları ya da patronları bekleyen fakirler toplanıyorlardı.

Modern proletaryanın -zamanımıza kadar uzanan bir diğer kökeni feodal bileliklerin çözülmesinde bulunmaktadır, demek ki, 13. ve 14. yüzyılda başlayan ve burjuva devrimiyle -Fransa'da 18. yüzyılın sonunda- sona eren feodal soyluluğun uzun süreli ve yavaş yokoluşunda bulunmaktadır. Geç ortaçağda senyöre bağımlı olan, çoğu kez 50, 60, 100 ya da daha çok ev yönetimi bulunmaktaydı. Kişisel hizmetçilerin sayısı 16. yüzyıl boyunca azaldı. Bu yüzyılda hızlı bir fiyat artışı, sabit bir para gelerine sahip sınıfların oldukça fakirleşmesine, bu durumda genel olarak ürün-ranttan para-ranta geçmiş olan Batı Avrupa'daki vasal soyluluğun önemli ölçüde fakirleşmesine neden oldu. Bu fakirleşme, feodal buyruk altında bulunanların büyük bir bölümünün işlerine son verilmesine yol açtı. Serseri, dilenci vb.ne dönüşen binlerce eski oda hizmetçileri, uşaklar ve soylu katipleri vardı.

Modern proletaryanın bir üçüncü kökeni, o dönemin köylülerinin bir bölümünün, tarlalarından -ekilebilir alanların davar otlaklarına dönüştürülmesi sonucu- kovulmasıdır. Büyük hayalci sosya-

list Thomas Morus 16. yüzyılda bunun için olağanüstü bir deyim buldu: "Koyunlar insanları yediler." Yün endüstrisinin gelişmesi sonucu, koyun yetiştirmek amacıyla tarlaların otlaklara dönüştürülmesiyle binlerce ve binlerce İngiliz köylüsü topraklarından sürüldüler ve açlığa mahkum edildiler.

Modern proletaryanın, Batı Avrupa için önemsiz, ama Orta ve Doğu Avrupa, Asya, Latin Amerika ve Kuzey Afrika'da önemli bir rol aynamış olan dördüncü bir kökeni bulunmaktadır: Dışarıdan, az gelişmiş ülkelerde kendine bir yol açan modern endüstri ile rekabet mücadelesinde geleneksel zanaatların yok edilmesi.

Toparlayalım: Kapitalist üretim biçimi, üretim araçlarının tek bir sınıfın tekelci mülkiyetine girdiği ve üreticilerin -üretim araçlarından ayrılmış olarak- özgür (serbest) olduğu, ama bütün geçim araçlarının gaspedildiği, varlığını sürdürebilmek için işgüçlerini üretim araçları sahiplerine satmak zorunda kaldığı bir sistemdir.

Proletaryanın karakteristiği, öyle ücret düzeyinin yüksek ya da düşük olması değil, tersine üretim araçlarından ayırılması, daha doğrusu kendisini bağımsız bir duruma getirmek için yetecek kadar gelire sahip olmamasıdır. Proletaryanın giderek kaybolduğu mu, yoksa tam tersine proleterleşme eğiliminin güçlendiğini mi bilmek için, işçilerin ortalama ücretleri ya da memurların ortalama maaşlarının artması ya da düşmesi sorunundan hareket edilemez. Ücret ve maaşın daha çok ortalama tüketimle ölçülmesi gerekir. Ya da bir başka anlatımla: Biriktirme olanaklarını, bağımsız bir işletmenin kuruluş giderleriyle karşılaştırmak gerekir. Her işçi ve her memurun, on yıl sonra bir iş yeri ya da küçük bir atölye açmasına olanak sağlayacak -diyelim ki- 100.000, 200.000 ya da 300.000 DM tutarındaki bir serveti bir kenara ayırması durumunda, proleter varlık koşullarının kaybolmaya yüz tutuğu ve üretim araçları özel mülkiyetinin gittikçe yaygınlaştığı ve genelleştiği bir toplumda yaşadığımız söylenebilir.

Ama tam tersine, emekçiler, sanayi işçileri ve hizmetlilerin ezici çoğunluğunun, "çalışma dolu bir yaşam" da, daha önce oldu-

ğu, gibi, oldukça fakir bir durumda bulunduklarının, yani üretim araçlarını elde edebilmek için gerçekten tasarruflara, yeterli sermayelere sahip olmadıklarının saptanması durumunda, bundan proletaryanın varlık koşullarının asla ortadan kalkmadığı, ama tam tersine genelleştiği sonucu çıkar. Proletaryanın varlık koşulları bugün elli yıl öncesine göre gerçekten çok yaygındır. Örneğin, ABD'nin toplumsal yapısı üzerine istatistikler incelendiğinde, 60 yıl boyunca, kazanç sağlayan halkın bağımsız (kendi başına iş yapan) bölümünün yüzdesinin, her beş yılda sürekli azaldığı saptanır. Bağımsız ya da elbirliğiyle çalışan aile bireyi olarak sınıflandırılanların sayısı azalırken, işgücünü satmak zorunda kalanların yüzde oranı -beş yıllık zaman aralıklarında- düzenli olarak artmaktadır.

Ayrıca, özel mülkiyetin dağılımı üzerine istatistikler incelendiğinde, işçilerin pek büyük bir çoğunluğunun -yaklaşık % 95 olarak tahmin edilen bölümünün- ve memurların büyük bir bölümünün -yaklaşık olarak % 80 ya da % 85'inin- kendilerine küçük bir servet, ufak bir sermaye oluşturacak durumda olmadıkları saptanır. Onlar gelirlerinin tümünü harcamak zorunda kalmakta, gerçekte servet halkın çok küçük bir bölümüyle sınırlı kalmaktadır. Kapitalist ülkelerin çoğunda nüfusun % 1, % 2, % 2.5, % 3.5 ya da % 5'i ülkenin özel mülkiyetinin % 40, % 50 ya da % 60'ına sahip bulunmaktadır. Geriye kalan özel mülkiyet, nüfusun % 20 ya da % 25'inin elinde bulunmaktadır. Mülk sahiplerinin birinci grubu büyük burjuvadır. Sonuncusu orta halliler ve küçük burjuvalardan oluşmaktadır. Bütün diğer gruplar, uygulamada tüketim malları dışında hiçbir şeye sahip değildirler. Buna kimi zaman konut da dahildir.

Veraset hakkı ve veraset vergisi tam olarak ortaya konulduğunda, bunlardan önemli bilgiler elde edilebilir. Brookings Enstitüsünün -bütün Marksist olma şüphelerinin ötesinde- New York Borsası için hazırladığı önemli araştırmasında, ABD'nde işçilerin en çok % 1 ya da % 2'sinin hisse senetlerine sahip bulunduğunu ve bu sahip olmanın da ortalama 1000 Dolar olduğu saptanmaktadır.

Demek ki, hemen hemen sermayenin tümü burjuvazinin

mülkiyetinde bulunmaktadır ve bununla da, kapitalizmin kendini yeniden üretme sistemi anlaşılır. Sermayeye sahip olanlar daha çok sermaye biriktirirler. Ama, sermayeye sahip olmayanlar hemen hemen hiçbir şey elde edemezler. Böylelikle, toplumun mülk sahibi bir sınıfa ve işgücünü satmak zorunda kalan bir sınıfa bölünmesi süreklilik kazanır.

Kapitalist Ekonominin Temel Mekanizması

Bu durumda kapitalist toplumun işleyiş biçimi nasıldır? Belirli bir günde pamuk borsasına gidildiğinde, ülke gereksinmelerine oranla pamuğun yeterli, çok az ya da çok fazla olduğu söylenemez. Bu her şeyden önce, belli bir süre sonunda, yani bir fazla üretim olması, üretimin bir bölümünün satılamaması ve bu nedenle fiyatların düşmesi durumundan sonra saptanır, ama tam tersine pamuk kıtlığının egemen olması durumunda fiyatlar yükselir. Fiyat hareketi kıtlık ve fazlalığı gösteren termometredir. Ve aynı şekilde, bir endüstri dalında harcanmış emeğin zorunlu olup olmadığını ya da kısmen boşuna harcanıp harcanmadığının sonradan saptanmasında olduğu gibi, bir metanın tam değeri de belirlenebilir. Bu değer -söylemek gerekirse- soyut bir kavram, fiyatların çevresinde inip çıktığı belirli bir büyüklüktür.

Fiyatları ve bununla da uzun vadede değerleri, emek üretkenliğini, üretim ve ekonomik yaşamın tümünü devindiren nedir? Kapitalist topluma hareket getiren nedir? Rekabet. Rekabet olmadan kapitalist toplum var olamaz. Rekabetin kökten ve kesin olarak ortadan kaldırıldığı bir toplum, belirleyici ekonomik hareket nedeni, yani sermaye birikim nedeni bulunmayacağından, artık kapitalist bir toplum olamaz.

Ama, rekabetin nedeni nedir? Rekabetin temelini, zorunlu olarak birbirine uygun düşmeyen iki kavram oluşturmaktadır. Bu ilk olarak, sınırsız pazar, kayıtsız şartsız tam olarak sınırlanmamış

pazar kavramıdır. İkinci olarak, öncelikle yatırımlar ve üretim alanında karar merkezlerinin çeşitliliği kavramı bulunmaktadır. Bir endüstriyel ekonomi dalının toplam üretimi tek bir firmanın elinde yoğunlaştığında, bu nedenle rekabet henüz ortadan kalkmayacaktır, çünkü henüz sınırsız bir pazar, bununla da toplam pazarın daha uzak bölümlerinin ele geçirilmesi için, bir endüstriyel ekonomi dalıyla diğerleri arasında rekabet mücadelesi bulunmaktadır. Ayrıca, her zaman yeni bir rakip dışarıdan önceden bütünüyle yoğunlaşmış ekonomi dalına girebilir.

Ama, başka durumda da rekabet varlığını koruyabilir. Dışarıya bütünüyle kapalı bir pazar tasarımlandığında, bu sınırlı pazarın bir bölümünü ele geçirmek için, çok sayıda firma rekabete girebildiğinde, doğal olarak eskisi gibi rekabet bulunur.

Bu her iki görüngü aynı anda ortadan kaldırılsa, yani bütün metalar için tek bir üretici bulunur ve pazar bütünüyle stabil ve katılaşmış olur ve genişleme olanağı bulunmazsa, rekabet de bütünüyle ortadan kalkar.

Sınırsız pazarın önemi ancak, onun el sanatları üretimi dönemiyle karşılaştırılması durumunda anlaşılabilir. Orta çağ da lonca, genel olarak kentin kendisini ve doğrudan çevresini kapsayan bir pazar için çalışıyordu. Lonca üyeleri kuralları belirlenmiş ve sabitleştirilmiş çalışma yöntemlerine göre çalışıyorlardı.

Sınırlı pazar ekonomisinden sınırlanmamış pazar ekonomisine tarihsel geçiş aşağıdaki örnekle açıklanabilir: 15. yüzyılda, kentteki eski kumaş fabrikalarının yerini kırsal kesimde yenileri aldı. Böylece, loncaların kurallarına boyun eğmeyen, yani hem üretim hem de sürüm sınırlamaları bulunmayan kumaş fabrikaları ortaya çıktı. Onlar her yerde yeni müşteriler bulmayı denediler, üstelik sırf doğrudan üretim yerlerinin çevresinde değil, tersine çok uzak ülkelerde bile sürüm pazarları aradılar. Aslında 16. yüzyılın büyük ekonomik devrimi, ortaçağda lüks mallar sayılan ve yalnız halkın küçük bir bölümünün satın alabildiği çok sayıda ürünün fiyatlarının görece düşüşünü sağladı. Bu ürünler, bu durumda birden

çok ucuzladı ve halkın büyük bir bölümü için satın alınabilir oldu. Bugün Avrupalı işçilerin evlerinden eksik olmayan şeker, 15. yüzyılda henüz lüks bir meta idi.

Kapitalizmin savunucuları sürekli, çok sayıda ürün için fiyat düşüşlerini ve pazarın genişlemesini, sistemin iyiliği olarak ileri sürerler. Kanıt doğrudur. Bu, Marx'ın "sermayenin uygarlaştırıcı tarihsel görevi" olarak belirttiği görünüşlerden biridir. Şüphesiz bununla ilgili olarak -gerçek olmakla birlikte- diyalektik bir görüngü söz konusudur. Çünkü, bir yandan kapitalist endüstri, ücretin karşılığı olan değerleri sürekli daha seri ürettiği için, işgücünün değerinin azalma eğilimi göstermesine, ama öte yandan, eskiden çok küçük bir grubun tüketim malları iken, işgücünün değerinin sürekli kitle tüketimine daha çok giren çok sayıda metanın değerini içermesi nedeniyle, yükselen eğilimi göstermesine yol açmaktadır.

Aslında, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar ticaretin tarihi, lüks meta ticaretinin seri halinde üretilen ürün ticaretine, sürekli daha da büyüyen tüketici çevresi için meta ticaretine dönüşümünden başka bir şey değildir. Ancak demiryolunun, hızlı gemiciliğin, telgrafın vb.nin gelişmesiyle bütün dünyanın, kapitalist büyük patronlar için bir sürüm pazarına dönüştürülmesi olanaklı oldu.

Sınırsız pazar kavramı bu durumda, hem coğrafi genişlemeyi hem de artan satın alma gücünün koşullandırdığı ekonomik genişlemeyi içerir. Yakın geçmişten bir örnek verelim: Son 15 yıl içinde kapitalist ülkelerde, dayanıklı tüketim mallarının olası görülmeyen artışı, asla çoğrafi genişlemeyle açıklanamaz; Tam tersine: Bu süre içinde birçok ülke kapitalist pazardan ayrıldığı için, o önemli ölçüde küçüldü. Ancak, çok az sayıda Fransız, İtalyan, Alman, İngiliz, Japon ve Amerikan otomobilleri Sovyetler Birliği, Çin, Kuzey Vietnam, Küba, Kuzey Kore ve Doğu Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Bununla birlikte, elde mevcut ve büyümüş olan satın alma gücünün sürekli daha büyük bir bölümü, dayanıklı tüketim mallarının satın alımı için hazır bulunduğundan, otomobil endüstrisinde çok büyük bir gelişme vardır. Bu gelişmeye az çok sürekli

bir krizin eşlik etmesi, belirli tarım ürünlerini, örneğin ekmek, patates ya da elma, armut vb. meyvaların orada sürekli daha az tüketilmesi ve bunların yerine daha pahalı yiyecek maddelerinin alması rastlantı değildir.

Değer azalması, her ne olursa olsun şüphe götürmez. Emek üretkenliğinin artışı metanın değerini, çok daha kısa zaman süresinde üretildiği için azaltır. Bu kapitalizm için, sürüm pazarının genişletilmesinde ve rekabetin üstesinden gelinmesinde en önemli araçtır.

Kapitalist aynı anda, nasıl hem üretim giderlerini azaltabilir, hem de üretimi artırabilir? Sürekli mekanizasyonla, üretim araçlarının daha da geliştirilmesiyle, yani başlangıçta buhar gücüyle, sonra petrol ya da mazotla, en son olarak elektrik ile hareket ettirilen mekanik çalışmanın sürekli karmaşıklaşan araçlarıyla.

Sermayenin Organik Bileşiminin Büyümesi

Kapitalist üretimin bütünlüğü, değerine göre **s+d+a** formülüyle gösterilebilir: Değişmeyen Sermaye **(s)** + değişen sermaye **(d)** + artı-değer **(a)**. Her metanın değeri iki bölümden oluşur. Bir bölümü doğrudan ürüne aktarılan değeri, diğer bölümü ise, yeni üretilen değeri gösterir. İşgücünün çift işlevi, çift kullanım değeri bulunmaktadır: Bir kere o, iş aletleri, makinalar ve binaların değerlerini, bu değerlerin bir bölümünü sürüp giden üretime katarak korumalıdır, ayrıca o, bir bölümünü artı-değerin, kârın oluşturduğu yeni değer yaratmalıdır. Bu yeni değerin bir bölümü, ücret biçiminde işçinin eline geçer. Diğer bölümü olan artı-değere, kapitalist bedel ödemeden el koyar. Ücretin karşılığı olan değeri, değişken sermaye olarak adlandırırız. Onu niçin sermaye olarak adlandırıyoruz? Kapitalist onu gerçekten avans olarak verdiği için. Demek ki o, sermayenin, işçi tarafından üretilen metada gerçekleşmeden önce kapitalistin harcadığı bölümünü oluşturur, bu durumda satışla yeniden geri döner.

Değişmeyen sermaye, sermayenin makinalara, hammaddeler, binalara vb.ne dönüştürülmüş bölümüdür. Onun değeri üretimle artmaz, ama sadece korunur.

Değişen sermaye, kapitalistin işgücünü satın aldığı sermaye bölümüdür, zira bu, kapitaliste sermayesini artı-değer kadar büyütmesine olanak sağlayan tek bölümdür.

Rekabetin, üretkenliğin artma eğiliminin, teknik donatım ve makinaların randımanlarının ekonomik yasası nedir? Kapitalist ekonomi sisteminin temel eğilim yasası, değişmeyen sermayenin **(s)** büyümesine, değişmeyen sermayenin **(s)** üretim için avans olarak verilmiş toplam sermayeye **(s+d)** oranına bağlı bulunmaktadır. **s/s+d** kesirinde **s** artma eğilimindedir. Mekanizasyonun sürekli gelişmesi ve rekabetin kapitalizmi sürekli emeğin verimliliğini artırmaya zorlaması nedeniyle, toplam sermayenin ücretlerden değil, ama makinalar ve hammaddelerden oluşan bölümü **(s)** artma eğilimindedir. Bu **s/s+d** kesirini sermayenin organik bileşimi olarak adlandırırız. Bu durumda o, değişmeyen sermayenin **(s)** toplam sermayeye **(s+d)** oranını gösterir. Kapitalist sistemde -saptadığımız gibi- sermayenin organik bileşimi büyür, bu durumda değişmeyen sermaye daha çok büyüme eğilimi gösterir.

Ama, kapitalist yeni makinaları nasıl elde edebilir? Değişmeyen sermayenin sürekli arttığının söylenmesi ne anlama gelir? Kapitalist ekonominin temel işlemi artı-değer üretimine dayanmaktadır. Ama, artı-değer sırf üretildiği sürece metalarda saklı kalmaktadır ve kapitalist onu kullanamaz. Satılamayan ayakkabılar, yeni ve daha iyi makinalara ve bununla da daha büyük üretkenliğe dönüştürülemez. Patron yeni ve daha iyi makinalar almak için ayakkabıları satmak zorundadır. Ve satıştan elde edilen paranın bir bölümü, ona yeni makinalar, yani değişmeyen sermaye sağlar.

Bir başka anlatımla: Artı-değerin gerçekleşmesi, artı-değerin sermaye durumuna gelmesinden başka bir anlama gelmeyen sermaye birikiminin koşuludur.

Artı-değerin gerçekleşmesi metaların satışıyla sağlanır, ama metalar, onlarda içerilen artı-değerin, pazarda gerçekten gerçekleş-

mesini olanaklı kılan koşullarda satılırlar. Ortalama toplumsal üretkenliğe sahip, yani toplam üretiminin toplumsal zorunlu emeğe uygun olduğu bütün işletmeler, iş yerlerinde metaların satışıyla, toplam değeri ve artı-değeri geri alırlar, bundan ne fazlasını, ne eksiğini. Üretkenlikleri ortalamanın altında bulunan işletmelerin, kendi fabrikalarında ürettikleri artı değerin bir bölümünü geri alamamalarına, tersine teknik olarak daha iyi donatılmış diğerlerine bırakmalarına karşılık, üretkenlikleri ortalamanın üstünde olan işletmelerin, diğer işletmelerde elde edilen artı-değerin bir bölümünü ele geçirdiklerini biliyoruz. Artı-değeri tam olarak gerçekleştirmek için, demek ki işçiler tarafından bu metaların fabrikada üretilmesi sırasında yaratılan artı-değerin bütününün, alıcılar tarafından ödendiği koşullarda satılmalıdır.

O halde, belirli bir sürede üretilen meta kütlesi satıldığında kapitalist, üretmek için harcadığı değişmeyen sermayenin karşılığını oluşturan para miktarını, yani üretim için kullanılan hammaddelerin karşılığını, hem de bina ve makinaların aşınması nedeniyle değer kaybını elde eder. Aynı şekilde o, üretimin yapılabilmesi için vermek zorunda olduğu avansı, ücretlerin karşılığını elde eder. Ayrıca o şimdi, işçilerin ürettiği artı-değere sahiptir.

Bundan sonra artı-değerle ne olur? Bunun bir bölümü kapitalist tarafından üretken olmayan bir biçimde tüketilir. Çünkü zavallı -kapitalist- yaşamak, ailesini ve çevresinde olanların tümünü beslemek zorundadır. Bu amaçla yaptığı harcamaların tümü, üretim sürecinin dışında kalacaktır.

Artı-değerin öteki bölümü biriktirilir ve sermayeye dönüştürülür. Biriktirilen artı-değer, demek ki egemen sınıfın kişisel gereksinmeleri için üretken olmayan bir biçimde tüketilmeyen, tersine sermayeye dönüştürülen, değişmeyen sermayeye yani hammaddeler, makinalar, binalar vb.nin ek bir miktarına (daha doğrusu değerine) dönüştürülen ya da ek bir değişen sermayeye, yani daha çok işçi çalıştırmak için geçim araçlarına dönüştürülen artı-değer bölümüdür.

Şimdi, sermaye birikiminin niçin artı değerin sermayeleşmesi, yani artı-değerin büyük bir bölümünün sermayeye dönüştürülmesi anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, sermayenin organik bileşiminin büyüme sürecinin, artı-değerin sermayeye durmadan sürüp giden dönüşümünün sonucu olduğu, yani işçilerin ürettiği artı-değerin, kapitalistler tarafından boyuna binalara, makinalara, hammaddelere dönüştürülmesi ve daha çok işçi çalıştırılmasında kullanılması da anlaşılmaktadır.

Kapitalistlerin iş alanları yarattığı savı doğru değildir, çünkü artı-değeri işçi yaratır, onun tarafından yaratılan bu artı-değer, kapitalist tarafından sermayeleştirilir özellikle daha çok işçi çalıştırmak için kullanılır. Gerçekten dünyada var olan taşınmaz malların kütlesi, fabrikalar, makinalar, yollar, tren yolları, limanlar, hava alanları vb. bütün bu zenginliklerin sayısız yığını işçiler tarafından yaratılan artı-değerin maddeleşmesidir. İşçiler için bunlar, ödenmemiş emek, özel mülkiyete, kapitalistler için sermayeye dönüştürülmüş emektir. Bunlar, kapitalist toplumun başlangıcından beri işçi sınıfının sürekli sömürüldüğünün kesin belgesidir.

Bütün kapitalistler makina parkını, sermayelerini, sermayenin organik bileşimini sürekli artırırlar mı? Şüphesiz, hayır. Sermayenin organik bileşiminin büyümesi uzlaşmaz bir biçimde, rekabet mücadelesiyle gerçekleşir. Onun yasasını, büyük ressam Peter Bruegel "Büyük Balıklar, Küçükleri Yerler" gravüründe canlandırdı.

Demek ki, rekabet mücadelesine, sermayenin yoğunlaşması eşlik eder. Bağımsız patronların sayısı azalır, bağımsız patronların çoğu, basit memur ya da bağımlı işçi olmasalar bile, tekniker, yönetici, ustabaşı durumuna düşerler.

Rekabet Yoğunlaşmaya ve Tekellere Neden Olur

Sermayenin yoğunlaşması, kapitalist toplumun bir diğer temel yasasıdır. O, burjuva sınıfının bir bölümünün burjuvanın bur-

juva tarafından mülksüzleştirilmesi yoluyla proleterleşmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Marx ve Engels "Komünist Manifesto"da, kapitalizmin özel mülkiyeti koruduğunun ileri sürüldüğünü, ama gerçekten onu ortadan kaldırdığını önemle belirtirler. Demek ki, kapitalizm mülk sahiplerinin büyükü çoğunluğunun görece küçük bir azınlık tarafından sürekli mülksüzleştirilmesine neden olur. Bu yoğunlaşmanın özellikle etkili olduğu birkaç endüstri dalı bulunmaktadır: 19. yüzyılda Fransa gibi bir ülkede kömür maden ocakları yüzlerce ortaklığın elinde bulunuyordu; küçük Belçika'da yaklaşık olarak 200 ortaklık vardı. Otomobil endüstrisinde, ABD ya da İngiltere gibi ülkelerde, bugün ençok 4-5 ya da 6 firma bulunmasına karşılık, bu yüzyılın başlangıcında daha çok değilse bile 100 firma bulunuyordu.

Elbette yoğunlaşmanın o kadar fazla ilerlemiş olmadığı, örneğin tekstil endüstrisi, yiyecek maddeleri endüstrisi vb. gibi endüstri dalları da bulunmaktadır. Çōk genel olarak şöyle söylenebilir: Bir endüstri dalında sermayenin organik bileşimi, ne kadar büyük olursa, yoğunlaşma da o kadar büyüktür; sermayenin organik bileşimi ne kadar küçük olursa, yoğunlaşma da o kadar küçüktür. Bunun nedeni, sermayenin organik bileşiininin daha az olması durumunda, o branşa girmek ve orada yeni bir firma kurmak için daha az bir başlangıç sermayesi gerekmektedir. Yeni bir tekstil fabrikasının kurulması için gerekli olan beş yüz bin ya da bir milyon Alman Markını bulmak, görece küçük bir çelik fabrikasının kurulması için gerekli olan yüz milyon ya da iki yüz milyon Alman markını bulmaktan çok daha kolaydır.

Kapitalizm serbest rekabet mücadelesinde doğdu, o rekabet mücadelesi olmadan düşünülemez. Ama, serbest rekabet sermayenin yoğunlaşmasını uyarır, öte yandan yoğunlaşma serbest rekabetin tam karşıtını, yani tekelleri doğurur. Pazara, sırf az sayıda üreticinin egemen olması durumunda, her türlü fiyat düşüşünü engellemek için, bunlar tüketicilerin zararına pazar paylaşılmasında kolayca anlaşabilirler. Bir yüzyılık bir süre içinde, kapitalizmin,

dinamizminin niteliğini değiştirmiş olduğu görülmektedir. Başlangıçta, üretimin artması ve yeni firmaların çoğalması nedeniyle sürekli fiyat düşüşleri gözlenirdi. Rekabetin keskinleşmesi, belli bir andan sonra firmaların yoğunlaşmasına, yani iş yerlerinin sayının azalmasına yol açtı. Daha sonra bunlar, fiyat düşüşlerini önlemek için anlaşmaya vardılar, bunun yanında keza üretim kısıtlandı. 19. yüzyılın son çeyreğinde rekabetçi kapitalizmin yerini tekelci kapitalizm aldı.

Bununla birlikte, tekelci kapitalizmden söz edildiğinde, onun rekabeti, bütünüyle ortadan kaldırdığı sanılmamalıdır. Böyle bir şey yoktur. Aslında kapitalizmin bu biçiminin, büsbütün farklı bir davranış gösterdiği, şimdi artık sürekli artan bir üretim aracılığıyla fiyat düşüşlerine yönelmediği, tersine pazarın paylaşılması ve pazar paylarının saptanması tekniğini uyguladığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bu süreç bir paradoksa neden olmaktadır. Başlangıçta birbirleriye rekabet eden kapitalistler, şimdi niçin rekabeti ortadan kaldırmak ve de üretimi sanırlamak için sözleşmeye başlıyorlar? Bu, onların gelirlerini artırmaya yarayan etkili bir araç olduğu için. Bunu ancak, daha çok kazanç sağladığında yapmaktadırlar. Üretimin azalması durumunda, fiyatlar birdenbire yükselmekte, kârlar daha büyük olmakta ve böylece daha çok sermaye biriktirmeye olanak sağlamaktadır. Aynı dalda, artık yatırım yapılamamaktadır, çünkü sermaye yatırımı genişletilmiş üretim kapasitesine neden olmakla, böylece üretimi artırmakta ve fiyatları düşürmektedir, 19. yüzyılın son çeyreğinden beri kapitalizm, bu çelişkiyle birlikte varlığını sürdürmektedir. Demek ki o birdenbire Marx'ın önceden tahmin ettiği, Ricardo ya da Adam Smith gibi ekonomi kuramcılarının anlamadığı yeni bir nitelik kazanır: Kapitalist üretim biçimi, ansızın bir çeşit misyoner etkinliği geliştirir. Kapitalizm, kapital ihracı yoluyla genişlemeye başlar. Kapital ihracı, henüz tekellerin bulunmadığı bütün ülkelerde ya da endüstri dallarında kapitalist işletmeler kurmaya olanak sağlar.

Belli endüstri dallarında tekelleşme ve belli ülkelerde tekelci

kapitalizmin yayılmasının sonucu, şimdiye kadar henüz tekelleşmemiş endüstri dallarında ve şimdiye kadar henüz kapitalist olmayan ülkelerde, kapitalist üretim biçiminin yeniden üretimidir. Böylece sömürgecilik bütün görünüşleriyle, yüzyılımızın başlangıcında birkaç on yıl içinde, yerkürenin, o zamana kadar kapitalist üretim biçiminin sınırlı kaldığı küçük bir bölümünden bütün dünyaya, ansızın çevreyi saran bir ateş gibi yayıldı. Dünyanın her ülkesi, kapitalizmin etki bölgesine ve sermaye yatırım alanlarına dönüştürüldü.

Ortalama Kâr Oranının Düşme Eğilimi

Her işletmede kapitalist, firma sahibi metayı, artı-değeri tam olarak gerçekleştirmeye olanak sağlayan fiyata satıncaya kadar, işçilerin ürettiği artı-değerin metada "içerilmiş" olarak kaldığı daha önce saptandı. Değer yasası buna uygulandığında, aşağıdaki kural oluştururlur: Ortalama üretkenliğe sahip bütün işletmeler, genel olarak işçiler tarafından üretilen artı-değeri gerçekleştirirler. Demek ki, onlar metalarını, onların değerine denk düşen bir fiyata satarlar. Ama bu, üretimleri ortalamanın altında ya da üstünde olan diğer her iki kategori için geçerli değildir.

Ortalamanın altında bir üretkenlikle çalışan firmalar, daha önce verilen tembel ayakkabıcı örneği ile karşılaştırılabilir. Örneğin, ortalama 2.000.000 iş saati gerektiren 500.000 ton çelik üretimi için 2.200.000, 2.500.000, hatta 3.000.000 iş saatinin gerekli olduğu bir çelik fabrikasını ele alalım. Bu durumda o, gereksiz yere toplumsal emek harcamaktadır. Bu işletmenin işçilerinin ürettiği artı-değer, işletmenin sahipleri tarafından tam olarak elde edilemez; bu çelik fabrikasının kârı, ülkenin diğer firmalarının ortalama kârının altında bulunur.

Ama, bir toplumda üretilen artı-değerin toplam miktarı, işçiler tarafından üretimde harcanan iş saatlerinin toplam sayısına bağımlı olan sabit bir miktardır. Demek ki, ortalama üretkenliğin altında çalışan, bu suretle toplumsal emeği boş yere harcayan ve işçi-

ler tarafından üretilen artı-değerin tam olarak elde edilemeyen geri kalan bölümüne, ortalamanın üstünde bir üretkenlikle çalışan, toplumsal emek tasarruf eden ve bunun için de toplum tarafından ödüllendirilen firmalar el koyarlar. Bu kuramsal açıklama, kapitalist toplumda fiyat hareketlerini belirleyen mekanizmaları da ortaya koyar. Ama, bu mekanizmalar pratikte nasıl işler?

Bir çok endüstri dalı değil, ama yalnız birinin bütünüyle aydınlatılması durumunda bu mekanizma daha kolay anlaşılır.

Bir lokomotifin ortalama satış fiyatının, 500.000 DM olduğunu varsayalım. Şimdi, ortalama üretkenliğin altında çalışan bir firma ile ortalamanın üstünde çalışan birisi arasında ne fark vardır? birincisi lokomotifi üretmek için -diyelim ki- 490.000 DM harcıyor, demek ki 10.000 DM kâr elde ediyor. Buna karşılık ikincisi, aynı lokomotifi 380.000 DM'ye üretiyor, bu durumda üretim giderlerinin % 32'si tutarında 120.000 DM tutarında bir kâr elde edecektir. Ortalama kâr oranının % 10 olması durumunda, ortalama toplumsal emek üretkenliğine sahip işletmeler, 450.000 DM tutarında bir üretim giderinde, % 10 oranında 45.000 DM kâr elde edecektir.(*)

Bir başka anlatımla: Kapitalist rekabet mücadelesi teknolojik olarak dorukta bulunan işletmelerin yararına işler. Bu işletmeler ortalama kâra oranla fazla bir kâr elde ederler. Bu ortalama kâr oranı, aslında ortalama değer gibi, soyut bir kavramdır. Gerçekten o, farklı endüstri dallarının ve işletmelerinin kâr oranlarının, onun çevresinde inip çıktığı ortalama değerdir.

Sermaye, kâr oranının ortalamanın altında olduğu endüstri dallarından uzaklaşır ve kâr oranlarının daha yüksek olduğu dallara yönelir. Sermayenin bir daldan diğerine akışıyla kâr oranı, bu ortalama değere herhangi bir anda tam olarak ulaşamamakla birlikte yaklaşma eğilimi gösterir.

Bu suretle kâr oranları eşitlenir. Ortalama kâr oranını soyut

(*) Gerçekten kapitalistler kâr oranlarını, yapılan üretim giderlerine göre değil, ama yatırılan sermayelerine göre hesaplarlar. Bununla birlikte, hesaplamayı zorlaştırmamak için, bir lokomominde bütün sermayenin bütünüyle ona aktarıldığını varsayım olarak kabul edelim

olarak belirlemek için, basit bir yöntem bulunmaktadır: İşçiler tarafından, örneğin bir yıl içinde ve belirli bir ülkede üretilen artı-değerin toplam kütlesi alınır ve bu ülkede yatırılan toplam sermaye bölünür.

Kâr oranı formlünün görünüşü nasıldır? O, artı-değerle toplam sermaye arasındaki bağıntıyı göstermektedir.

a/s+d= artı-değer / değişmeyen sermaye + değişen sermaye. Aynı şekilde bir diğer formül de önemlidir: **a/d.** Bu artı-değer oranı ya da daha doğrusu işçi sınıfının sömürülme oranıdır. O yeni üretilen değerin, işçilerle kapitalistler arasında nasıl paylaşıldığını gösterir. Örneğin, **a/d=1** olduğunda, bu yeni üretilen değerin iki eşit parçaya bölündüğünü, bu arada birinci parçayı işçilerin ücret biçiminde almasına karşılık bütünün diğer parçasının kâr, faiz, gelir vb. biçiminde burjuva sınıfının eline geçtiğini gösterir.

İşçi sınıfının sömürülme oranının % 100 olması durumunda, sekiz saatlik iş günü eşit iki bölümden oluşur: 4 saatte işçi, ücretinin karşılığını üretir, diğer 4 saatte ise, kapitalist tarafından ödenmeyen, ama ürününe el konulan bedava emek harcar.

a/s+d kesiri ile gösterilen artı-değerin **(a)** toplam sermayeye **(s+d)** oranının artması durumunda sermayenin organik bileşimi de artar ve bu suretle değişmeyen sermaye **(s)** değişen sermayeye **(d)** oranla daha çok büyür, bu durumda değişmeyen sermaye tarafından değil, ama değişen sermaye tarafından üretildiği için, kâr oranı eğilim olarak düşer. Bununla birlikte, sermayenin organik bileşiminde bu etkiyi ortadan kaldıran bir etken bulunmaktadır: Artı-değer oranının artması. **a**'nın **d**'ye oranının, yani artı-değer oranının artması ve **a/s+d** kesrinde pay ve paydanın büyümesi durumunda, kesir değerini ancak, pay ve paydanın belirli bir oranda artması koşuluyla korur. Bir başka anlatımla: Büyüyen artı-değer oranı sermayenin büyüyen organik bileşiminin etkisini yok eder. Üretimin değerinin **(s+d+a) 100s+100d+100a** dan **200s+100d+100a** ya yükseldiğini varsayalım. Sermayenin organik bileşimi, değişmeyen sermayenin toplam sermayeye **(s+d)** oranıdır. Bu örnekte o, 100s/100d=% 50

den **200s/ 200s+100d**= % 66 ya yükselmektedir. Demek ki, sermayenin organik bileşimi % 50 den % 66 ya çıkmaktadır. **a/s+d** bağıntısı kâr oranıdır. O, **100a/100s+100d**= % 50 den **100a/200s+100d**= % 33'e düşmüştür. Ama, artı-değerin % 100 den% 150 ye, yani 100a/100d= % 100 den 150a/100d= % 150 ye yükselmesi durumunda, kâr oranı 15/300, yani % 50 olarak kalmaktadır, çünkü kâr oranı şimdi şöyle olmaktadır: **150a/200s+100d**= % 50.

Bu durumda, artı-değer oranının artması, sermayenin organik bileşiminin büyümesinin etkisini yok etmektedir.

Her iki hareket (artı-değer oranı ve sermayenin organik bileşiminin heraketleri) bu durumda, birbirlerinin etkilerini yok etmek için gerekli oranda gelişebilirler mi? Burada kapitalist sistemin en zayıf noktasına, Aşil'in topuğuna dokunuyoruz. Bu iki hareket dengeli bir biçimde gelişemez. Sermayenin büyüyen organik bileşimi için bir sınır yoktur. Limit durumunda, yani tam otomasyona ulaşıldığında, değişen sermaye **(d)**, yani insan emeği sıfıra düşebilir. Ama, **a/d** sınırsız büyüyebilir mi, yani artı-değer oranı hiçbir sınırlama olmadan artabilir mi? Asla, çünkü artı-değer üretimi için işçiye gereksinme vardır ve işçinin ücretinin karşılığını yarattığı zaman bölümü sıfıra düşemez. O, 8 saatten 7 saate, 7 saatten 6 saate, 6 saatten 5 saate, 5 saatten 4 saate, 4 saatten 3 saate, 3 saatten 2 saate, 2 saatten 1 saate, hatta 50 dakikaya indirgenebilir. Bu artık işçilere, tüm ücretinin karşılığını 50 dakika içinde yaratmasına olanak sağlayan, şaşılacak bir üretkenlik olmalıdır. Ama o, hiçbir zaman ücretinin karşılığını sıfır dakikada, sıfır saniyede yaratamaz.

Oysa, kapitalist sömürünün hiçbir zaman ortadan kaldıramayacağı bir büyüklük bulunmaktadır. Bu, uzun sürede kâr oranının düşmek zorunda olduğu anlamına gelmektedir. Ben, diğer birçok Marksist kuramcıya karşıt olarak, kâr oranının rakamlarla kanıtlanabileceğine, bu durumda onun gelişmiş kapitalist ülkelerde 50, 100 ya da 150 yıl öncesine göre çok daha düşük olduğuna inanıyorum.

Doğal olarak, daha kısa zaman dilimlerinin incelenmesi durumunda, kimi zaman karşıt hareketler bulunmaktadır. Burada bir-

çok etken rol oynamaktadır. Ama, uzun sürede gözlendiğinde, hem kâr oranının hemde faiz oranın düşme eğilimi apaçıktır. Ayrıca, kapitalist gelişmenin bu eğiliminin, kapitalist kuramcılar tarafından, özelilkle açık olarak farkedildiği anımsanmalıdır. Ricardo bundan söz eder, John Stuart Milll buna işaret eder, Keynes çok sık buna değinir.

19. yüzyılın sonunda İngiltere'de çok yaygın bir özdeyiş vardı: Kapitalizm, özendirici olmaması nedeniyle, ortalama faizin %'2 ye düşmesi dışında her şeye katlanabilir.

Bununla birlikte, bu özdeyiş yetersizdir. Kâr oranının yüzde hesaplamalarının her ne kadar gerçek bir değeri var ise de, her bir kapitalist için göreli bir değere sahiptir. Kapitalisti ilgilendiren, tek başına toplam sermayeye oranla kazancın yüzdesi değil, aynı zamanda da kazandığının tutarıdır. Ve onun, yüzde 2 kazancı 100.000 DM yerine 100.000.000 DM'den sağlaması durumunda, bu ne de olsa (küçümsenmeyecek) 2.000.000 DM'dir. Bu nedenle, o her yıl 2.000.000 DM gelir getiren oldukça önemsiz % 2'lik kârla yetinmek yerine, sermayesini küflendirmeyi düşünüp taşınsa da, buna karar veremez. Bu yüzden uygulamada, düşen kâr ve faiz oranları sonucu olarak, henüz yatırımların bütünüyle durması değil, ama yalnız yatırımların yavaşlaması vardır ve bu da, kâr oranlarının bir endüstri dalında düşmesi ölçüsünde olmaktadır. Ekonominin belirli endüstri dallarında ya da belirli zamanlarda genişlemesiyle, kâr oranı artma eğilimi gösterdiğinde, o zaman yatırım etkinliği büyük oranda canlılık kazanır. Üstelik hareket, eğilim yeniden tersine dönünceye kadar, kendiliğinden ilerleme ve sınırsız gelişme biçiminde görünür.

Kapitalist Sistemin Temel Çelişkisi ve Devresel Aşırı Üretim Bunalımları

Kapitalizm, üretimi sınırsız ölçüde genişletmek, etki alanını bütün dünyaya yaymak ve bütün insanları potansiyel alıcılar olarak hesaba katmak eğilimindedir. (Ayrıca, bununla ilişkili olarak

Marx'ın söz ettiği çelişkiye de işaret edilmelidir: Her kapitalist, diğer kapitalistlerin, işçilerinin ücretlerini artırmalarını ister, çünkü böylece onun ürettiği metalar için satın alma gücü artar. Ama, kârını azaltacağından, kendi işçilerinin ücretlerinin artmasını hoş görmez.)

Bütün dünyada, farklı bölümlerinin birbirleriyle çok duyarlı bağımlılığının bulunduğu sıkı bir iç içe geçme ve ekonomik bütünlük vardır. Bu gerçeği anlatan öyküler, yeteri kadar Malezya'da on bin köylü perişan olur. Kapitalizm, gelirlerin karşılıklı olağanüstü bağımlılığına ve bütün insanların beğenilerinin standartlaşmasına neden olur; insan, kapitalizm öncesi dönemde, belirli bir bölgenin kıt doğal olanaklarına bağlı kalınması nedeniyle, o dönemde bulunmayan yeni olanakların tüm zenginliğinin bilincine varır. Ortaçağda Avrupa'da ananas değil, ama yörede yetişen meyvalar yenilirdi. Şimdi bütün dünyada yetişen meyvalar, hatta ikinci dünya savaşından önce alışkanlığı bulunmayan Çin ve Hindistan'da yetişen meyvalar yenilmektedir. Demek ki, bütün ürünlerle bütün insanlar arasında karşılıklı ilişkiler bulunmaktadır. Bir başka anlatımla, tek bir bütüne, sürekli daha da sıklaşan bir örgüye dönüşen tüm ekonomik yaşamın ilerleyen toplumsallaşması vardır. Ama, sürekli artan bağımlılık, çarpık bir biçimde, kişisel çıkarlar ekseni çevresinde hareket etmektedir. O aslında, bireysel çıkarları milyonlarca insanın çıkarlarıyla sürekli daha çok çelişen bir avuç kapitalistin özel mülk edinmesi çevresinde hareket etmektedir.

Üretimin artan toplumsallaşmasıyla, ona itici güç ve temel olarak hizmet eden özel mülk edinme arasındaki bu çelişki, ekonomik bunalımlarda oldukça keskin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yani, kapitalist ekonomik bunalımlar daha önce hiç yaşanılmamış, inanılması güç görüngülerdir.

Onlar, kapitalizm öncesi bunalımlar gibi, kıtlık sonucu olan bunalımlar değil, tersine aşırı üretim bunalımlardır. İşsizler, çok az yiyecek olduğu için değil, tersine görece çok yiyecek olduğu için açıktan ölmektedirler.

İlk bakışta bütün bunlar, anlaşılmaz gibi görünmektedir. Çok fazla yiyecek, çok fazla meta bulunmasına rağmen, niçin açlığa mahkum olunmaktadır? Kapitalist sistemin mekanizmasının bilinmesi, bu görünüşteki paradoksu açıklar. Alıcı bulamayan metalar, ne artı-değeri, ne de yatırılan sermayeyi gerçekleştirebilirler. Ticari tıkanıklık, patronu işyerinin kapılarını kapatmaya zorlar. Böylece onlar işçileri işten çıkarırlar. İşten atılan işçiler, ancak işgüçlerini sattıklarında yaşayabildikleri için, hiçbir yedekleri bulunmamakta, işte bu görece fazlalık ticari tıkanıklığa neden olduğundan, koyu bir sefalatle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Devresel ekonomik krizler, kapitalist sisteme özgü ve onun için kaçınılmazdır. Bu, içinde yaşadığımız, bunalımları rezesyonlar olarak da adlandırılan neo-kapitalist sistem için de geçerlidir. Bunalımlar kapitalist sistemin temel çelişkisinin en açık anlatımıdır, er ya da geç ortadan kalkmasının kaçınılmazlığının sürekli yinelenen uyarısıdır.

Ama, kapitalizm kendiliğinden yok olmaz. Kesin olarak üstesinden gelmek için, ona bilinçli, küçük darbeler sürekli yeniden indirilmelidir ve bunu yapmak bize, işçi sınıfı hareketine düşmektedir.

NEO-KAPİTALİZM
(YENİ KAPİTALİZM)

Neo-Kapitalizmin Kökeni

1929 yılı büyük ekonomik bunalımı, burjuvazi ve onun ideologlarının devlete karşı, bütünüyle yeni bir tutum takınmalarına neden olduğu gibi, burjuvazinin kendi sisteminin geleceği konusundaki davranışını da değiştirdi.

Birkaç yıl önce ABD'nde, savaş sırasında Birleşik Devletlerin Dışişleri Bakan Yardımcısı olan Allger Hiss'e karşı skandallarla dolu bir dava açıldı. Bu duvada baş tanık, Luce Evi (ABD'nde bir basın konseyi)nin gazetecisi ve Alger Hiss'in en yakın arkadaşlarından Chambers, onu komünist olmak, Dışişleri Bakanlığının belgelerini çalmak ve Sovyetler Birliğine aktarmakla suçladı. Re-

daktör olarak haftalık "Time" dergisinin din sayfasında çalışan ve biraz sinirli bir kişi olan Chambers -ki o, yetişkinlik çağının ilk on yılında komünist idi- Witness (Tanık) başlıklı kalın bir kitap yazdı. Bu kitapta, 1929-1939 devresi üzerine yaklaşık olarak şu anlama gelen bir bölüm buluruz: "Avrupa'da işçiler sosyalist ve burjuvazi tutucudur; Amerika'da orta sınıflar tutucu, işçiler demokrat ve burjuvazi komünisttir."

Şüphesiz sorunu böyle abartılmaş olarak açıklamak zırvalıktır. Ama, şüphesiz bir başka örneği bulunmayan bir biçimde, "özgür sermaye ekonomisi"nin geleceğine bütünüyle körükörüne güven besleyen Amerikan burjuvazisi için 1929 yılı ve 1929 yılının büyük krizinden 1932 yılına kadar olan olan devre travmatik (yaralayıcı) bir yaşantıydı. O, 1929 yılının büyük bunalımından 1932'ye kadar korkunç bir şok geçirdi, toplumsal sorun Amerikan toplumunun bilincinde yer etti, kapitalist sistemin varlığı tehlikeye düştü. Bu, bizim 1865-1890 döneminde, sosyalist işçi harekitinin ortaya çıkışı sırasında görüp geçirdiklerimize benzemektedir.

Sistemin varlığının tehlikeye düşmesi, bütün dünyada burjuvazinin çok çeşitli tepkilerine yol açtı. Batı, Orta ve Güney Avrupa'nın bazı ülkelerinde burjuvazi, kapitalizmi faşizm ve riskli otoriter deneylerin yardımıyla sağlamlaştırmayı denedi. Amerika'da ise, daha az kaba kuvvete dayanan bir yol izlendi. 1940 yılına kadarki dönemde Amerikan toplumunun yapısı, bugün bizim neo-kapitalizm olarak nitelendirdiğimiz şeyin örneğidir.

Niçin faşizmin geliştirilmiş ve genelleştirilmiş deneyimi değil de, toplumsal gerginliklerin "rahatlatıcı dengelenmesi" deneyi neo-kapitalizmin temel özelliği olmuştur? Faşizm, ekonomik, toplumsal ve politik bunalımın son derece geliştiği, sınıflar arası karşıtlıkların son derece arttığı koşulların iktidar biçimiydi. Sonuçta bu, işçi sınıfı ve burjuvazi arasında görüşme ve pazarlıkların hemen hemen olanaksız duruma geldiği ekonomik durgunluk (stagnasyon) devresiyle koşullanmıştı. Kapitalist sistem, az çok bağımsız bir işçi hareketinin sürüp gitmesiyle bağdaşamadı.

Kapitalizmin tarihinde, her 5,7 ya da 10 yılda ortaya çıkan devresel bunalımlarla birlikte, ilk olarak Rus ekonomisti Kondratiyef tarafından sözü edilen ve yaklaşık olarak 25-30 yıl süreli dalgalar olarak nitelendirilebilen, uzun süreli sikloitlerin farkına varırız. Yüksek büyüme oranlı bir uzun süreli dalgayı, çoğu kez düşük büyüme oranlı bir benzeri izlemektedir. Kapitalist üretimin ana eğiliminin durgunluk olduğu 1913-1940 zaman dilimi -1913 bunalımından 1920 bunalımına, 1920 bunalımından 1929 bunalımına, 1929 bulanımından 1938 bunalımına hepsi birbirlerini, özellikle şiddetli bunalımlarla kendini belli eden uzun süreli bir dalgadır; Bunun nedeni, durgunluk karakterinin uzun süreli bir eğilime sahip olmasıdır. İkinci dünya savaşının patlak vermesinden sonra başlayan ve bizim de içinde bulunduğumuz uzun süreli devre - yani 1940-1965 ya da 1940-1970 dönemi- kendini genişlemeyle belli eder. Bu genişlemeyle işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sözleşme ve pazarlık olanakları da oldukça büyümüştür. Böylece sistemin, işçilere ödün vermesi nedeniyle sağlamlaştırılması olanaklıdır. Bu politika uluslararası düzeyde yürütülmektedir. Batı Avrupa'da, Kuzey Amerika'da bu açıkça görülmektedir, gelecekte Güney Avrupa'nın birçok ülkesinde de görülecektir. Yeni kapitalist politika, yayılmacı burjuzvazi ile işçi sınıfının tutucu güçlerinin sıkı bir işbirliğine ve işçilerin yaşam düzeylerinin bir eğilim olarak yükseltilmesine dayanmaktadır.

Oysa bu gelişmenin arka planında, sistemin tehlikeye düşmesi, kapitalist sistemin şimdiye kadar olan biçiminin geleceğinden şüphenin ortaya çıkması bulunmaktadır. Bu olgu, artık tartışma dışı bırakılamaz. Burjuvazinin bütün söz sahibi katmanları, bugün artık ekonominin kendiliğinden işleyişinin ve "pazar mekanizmaları"nın, sistemin sürüp gitmesini güvenceye alma durumunda olmadığının derin bilinci içindedirler. Kapitalist ekonominin kendiliğinden işleyen iç mekanizmasına güvenilemeyeceğini çok iyi bilmektedirler. Eğer sistem kurtarılmak isteniyorsa, daha çok bilinçli, sürekli, daha geniş, düzenli ve sistemli bir müdahale gerekmektedir.

Burjuvazinin kendisi, sistemin ayakta kalmasının güvencesi olarak, kapitalist ekonominin kendiliğinden (otomatik) işleyişine güvenmediğinden, sistemin uzun süreli korunabilmesi için, bir başka gücün müdahalesi gerekmektedir. Bu diğer güç devlettir. Neo-kapitalizm öncelikle kendini, devlet gücünün ekonomik yaşama artan müdahalesiyle belli etmektedir. Bu bakımdan, Batı Avrupa'nın bugünkü neo-kapitalist deneyi, sırf Roosevelt'in ABD'ndeki "New-Deal" deneylerinin sürdürülmesidir.

Bununla birlikte, bugünkü neo-kapitalizmin özünü anlamak için, devletin ekonomik yaşama el atmasını açıklayan ikinci bir etken de göz önünde bulundurulmalıdır: Soğuk savaş ya da daha genel söylenildiğinde, dünya kapitalizmi için anti-kapitalist güçlerin tümüne meydan okuma. Bu meydan okuma sayesinde, 1929-1932 bunalımı gibi ağır bir bunalımın kapitalizm için ağır sonuçlarından kaçınmak istenmektedir. Bu tür olasılıkların, onun için neden düşünülemez olduğunu ortaya koyan gerekçeler açıktır. Demokratik Alman Cumhuriyetinde işgücü eksikliğinin hüküm sürmesine karşın, Federal Almanya Cumhuriyetinde beş milyon işsizin bulunması durumunda nelerin olabileceğini göz önüne getirmek yeterlidir. Bu yüzden kapitalist ülkelerin ekonomik yaşamına devlet gücünün müdahalesi, özellikle anti-devresel (devreye karşı) ve bunalıma karşıt bir niteliğe sahip bulunmaktadır.

Sürekli Teknolojik Devrim

Bir an için, 15 yıldan beri tanıdığımız neo-kapitalizmin anlaşılmasını olanaklı kılan bu uzun süreli genişleme görüngüsünün üstünde duralım.

Bu görüngünün ve ikinci dünya savaşının patlak vermesiyle ABD'nde ortaya çıkan uzun süreli dalganın nedenleri, kapitalizmin tarihinden tanıdığımız bütün genişleme dalgalarının, her seferinde belirli bir etkenle bağıntılı olduğu olgusu göz önünde tutulduğunda

anlaşılır: Sürekli teknolojik devrim. 1913-1940 bunalım ve durgunluk devresinden önce gelen genişleme dalgasının, son 25 yılın genişleme dalgasıyla aynı belirtileri göstermesi rastlantısal değildir. Kapitalizmin tarihinde 19. yüzyıl -sömürge savaşları dışında- hiç ya da hemen hemen hiç savaşların olmadığı, önceki aşamasında birikmiş bir dizi teknolojik araştırma sonuçlarının ve buluşların birbiri ardı sıra uygulandığı oldukça barışçı bir dönemdir. Şimdiki genişleme döneminde de teknik ilerlemenin sürekli hızlanması sürecinde yaşıyoruz, artık ikinci ve üçüncü endüstri devrimleri kavramlarının, açıkça onun için uygun olmadığı gerçek bir teknolojik devrim yaşıyoruz. Üretim tekniği sürekli dönüşüme uğramaktadır. Bu olgu öncelikle ikinci dünya savaşının bitiminden beri içinde bulunduğumuz silahlanma yarışı ve soğuk savaşın ürünüdür.

Gerçekten, dikkatli bir incelemeyle, uygulunan teknik değişikliklerin % 99'unun askeri kökenli olduğu, ilk önce askeri alanda uygulanan yeni tekniklerin yan ürünlerinin kısa ya da uzun sürede -genelleştiği ölçüde- sonunda sivil amaçlar için üretken olarak kullanıldığı saptanır.

Öncelikle bu saptamanın ne kadar doğru olduğunu, Fransa'da "Force da Frappe" (Fransız atom savaş güçleri) taraftarlarının bunu, ana tanıtları yapmaları kanıtlamaktadır. "Force de Frappe"nin geliştirilmemesi durumunda -onların ileri sürmesine göre- atom tekniği ile ona uygulanan tekniklerin tüm kullanılan yan ürünlerinden oluşacak ve 15-20 yıl içinde endüstriyel üretim yöntemlerinin önemli bir bölümünü belirleyecek olan teknikleri yetkinleştirmek olanaksızdır.

Aslında benim için kabul edilemez olan bu tezi, burada tartışmak istemiyorum. Onun abartılmış bir biçimde de olsa, sırf endüstri ve üretim tekniğinde genel olarak yaşanılan teknolojik devrimlerin, askeri alandaki teknolojik devrimlerin alışılagelen yan ürünleri olduğunu açığa vurduğunu belirtmek istiyorum.

Yeni silah tekniklerinin kesintisiz araştırılmasıyla kendini belli eden sürekli bir soğuk savaşın içinde bulunmamız nedeniyle,

üretim tekinğinde süregelen dönüşüm sürecini besleyen ekonomi dışı bir kaynak, yeni bir etken ortaya çıkmaktadır. Geçmişte teknolojik araştırmanın, aslında endüstri işletmelerinin sorunu olduğu ve teknolojik araştırmanın özerkliğe sahip bulunmadığı dönemde bu araştırmanın devresel gelişimi için önemli bir neden bulunmaktaydı. Tesisler oldukça pahalı olduğu ve öncelikle bunların amorti edilmesi gerektiği için, teknik yeniliklerin uygulanmasının yavaşlatılmasının gerektiği söylenirdi. Teknolojik değişimlerin yeni bir aşamasına geçmeden önce, bu teknik yeniliklerin daha kârlı olması gerekiyordu.

Örneğin Schumpeter gibi ekonomi bilimcileri, birbirlerini izleyen uzun süreli gelişme devreleri ile durgunluk eğilimine sahip uzun süreli devreler için temel açıklama olarak -bu apaçık olduğu için- teknik devrimlerin devresel ritimlerini ileri sürdüler.

Bugün, artık bu ekonomik gerekçe aynı rolü üstlenmemektedir. Askeri alanda yeni silahların araştırılmasının durdurulması için, inandırıcı bir neden bulunmamaktadır. Tersine, kendisi yeni bir silahı geliştirmeden önce düşmanının onu geliştirmiş olması tehlikesi sürekli bulunmaktadır. Ekonomik açıdan değerlendirmenin hemen hemen pek fazla bir etkisinin (en azından ABD için) bulunmadığı, sürekli ve aralıksız araştırmanın bu uyarılması, teknolojik yeniliklerin akın etmesini sağlar. Bu nedenle sürekli teknolojik dönüşümler çağında yaşıyoruz. Bu dönüşümü, bu sürekli teknolojik devrimi anlamak için son 10-15 yılda olanları -atom enerjisinden yararlanılmasından otomasyona, elektronik hesap makinalarının geliştirilmesine, lazere, çok küçük ölçülerde, karmaşık teknik gereçlerin yapım olanaklarına ve bir sürü diğer görüngülere kadar- göz önüne getirmek yeterlidir.

Ama, sürekli teknolojik devrim, değişmeyen sermayenin aktarılma süresinin kısaltılması anlamına gelir. Bu da yeniden, hem kapitalist sistemde her uzun süreli genişlemede olduğu gibi, aslında sabit yatırımların çok büyük olmasıyla belirlenen dünya çaşında yayılmayı, hem de değişmeyen sermayenin kullanılma süresine ba-

ğımlı olan ekonomik temel devrenin kısalmasını açıklar. Değişmeyen sermayenin yenilenmesi ne kadar sık olursa, bu ekonomik temel devre o kadar kısa olur. Geçmişte her 7 ya da 10 yılda bir ekonomik bunalım vardı, bugün her 4-5 yılda bir rezesyon (konjoktürel çöküntü) yaşıyoruz, demek ki bugün II. dünya savaşı öncesi döneme göre, aynı sürede oldukça daha çok sayıda ve oldukça çok daha kısa devreler bulunmaktadır.

Bugünkü kapitalizmin gelişme koşullarının incelenmesini tamamlarken, kapitalizmin varlığını sürdürdüğü ve geliştiği koşulların oldukça önemli olan -dünya çapında- değişimi ortaya konulmalıdır.

Bu koşullardan biri, sosyalist kampın varlığı ve genişlemesi, bir diğeri ise, sömürge devrimidir. Sosyalist kampın güçlenmesinin bilançosu, şüphesiz dünya kapitalizmi için gerçek bir kayıptır: Hammaddelerin kaybı, yatırım alanlarının kaybı, sürüm pazarlarının kaybı, kısacası her alanda görülen bir kayıp. Sömürge devrimi - öyle paradoks gibi görünse de- kapitalist dünya için maddi bir kayıp ortaya koymamaktadır. Tam tersine, emperyalist ülkelerin, daha önce saptadığımız ölçüde, ekonomik yayılmasını açıklayan etkenlerden biri -kapitalist dünya pazarının çerçevesi içinde kaldığı sürece, (yani sosyalist denilen devletlerin ortaya çıkmasına neden olmaması durumunda)- sömürge devriminin emperyalist ülkelerde üretimin canlanmasına ve yatırım malları ile ağır endüstri mallarının dış satımına neden olması olgusudur. Sürekli teknolojik devrimde olduğu gibi, aynı etkileri gösterdiği için, az gelişmiş ülkelerin endüstrileşmesi sömürge ülkelerinde neo-kapitalizm ve yeni bir burjuvazinin oluşması, teknik devrim yanında, gelişmiş kapitalist ülkelerin uzun süreli genişleme eğilimi için yeni bir uyarıcıdır. Azgelişmiş ülkelerin endüstrileşmesi, keza ağır endüstride, makina yapım endüstrisinde üretim artışlarına yol açar. Bu makinaların bir bölümü, gelişmiş kapitalist ülkelerin değişmeyen sermayesinin hızlandırılmış yenilenmesine hizmet eder. Bir diğer bölümü, en son bağımsız olan sömürge ülkelerin endüstrileşmesine, endüstri dona-

nımına hizmet eder.

Bu suretle, içinde bulunduğumuz neo-kapitalist deneyin arka planını, kapitalizmin uzun süreli gelişme döneminin arka planını anlamamız olanaklıdır. Bu durumda benim görüşüme göre, geçmişin buna benzeyen dönemlerinde olduğu gibi kapitalizmin uzun süreli genişleme dönemi aynı şekilde sınırlıdır.(*) Ama, Batı Avrupa işçi hareketi, henüz bu gelişmenin özel sorunlarıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Devlet gücünün kapitalist ekonomiye bu müdahalesinin temel nitelikleri nelerdir?

Silahlanma Harcamalarının Önemi

Devletin ekonomik yaşama artan müdahalesi, öncelikle bir etkenle büyük ölçüde kolaylaştırıldı: Sürekli soğuk savaş ve sınırsız silahlanma harcamalarıyla. Çünkü, sürekli soğuk savaş, sınırsız silahlanma yarışı, sürekli yüksek silahlanma harcamaları, aynı zamanda ulusal gelirin önemli bir bölümünün devlet tarafından denetlenmesi anlamına gelmektedir. Günümüzün ilerlemiş önemli bütün kapitalist ülke ekonomilerini, ikini dünya savaşından önceki dönemin bütün kapitalist ülkelerinin ekonomileriyle karşılaştırdığımızda, her türlü inceleme ya da araştırmadan bağımsız olarak saptanabilen oldukça önemli yapısal değişiklikler açıkça görülür. Bu, 1914'den önce, ulusal gelirin % 4, % 5, % 6, % 7'si olan silahlanma bütçesinin artırılmasının sonucudur. Bugün kapitalist ülkelerin silahlanma bütçesi, ulusal gelirin % 15 % 20 % 25 ve hatta bazı durumlarda % 30'u tutarındadır.

Devlet müdahalesinin diğer biçimleri bir yana bırakılırsa da-

* Bu genişleme devresinin sınırsız süreceğine, kapitalizmin, artık yalnız bunalımlardan değil, aynı zamanda birbirini izleyen uzun süreli genişleme devreleri ve görece durgunluk devrelerinden kaçınmasını olanaklı kılan yol gösterici sihirli taşı bulduğuna kesinlikle inanmıyorum.

ha başından devlet, ulusal gelirin önemli bir bölümünü denetlemektedir.

Soğuk savaşın, hem de uzun bir dönem için sürekli olduğunu belirttim. Dünyada iki farklı kamp arasında sınıf karşılığının sürekli olduğu, dünyanın her yerinde karşıtlarına düşmanca bir tavır takınan uluslararası burjuvazinin silahsızlanmayı gönüllü olarak kabul edebileceğini gösteren mantıksal bir neden olmadığı, Sovyetler Birliği ile ABD arasında, silahlanma harcamalarının, şimdiki düzeyinin yarısına, üçte birine, ya da dörtte birine indirilmesine olanak sağlayabilecek bir sözleşmenin gerçekleşmesi için çok az mantıksal neden bulunduğundan soğuk savaş gereklidir.

Bundan dolayı, biz tutarı ve önemi ulusal gelirle bağıntılı olarak artan, en azından çok yüksek düzeyde bulunan, yani bu aşamada ulusal gelir büyümesini sürdürdüğü ölçüde artan sürekli silah harcamaları, devletin ekonomik yaşamda niçin böyle büyük bir rol oynadığını da açıklar.

Belki, Pierre Navillie'nin birkaç yıl önce "Nouvlle Revue Marksiste"de yayınlanan yazısından haberiniz vardır. O burada, 1956 yılında Fransız bütçesi için bütçe raportörünün açıkladığı, endüstri dallarının tümü için silahlanma harcamalarının pratik önemini gösteren bir dizi rakamları vermektedir. En önemli endüstri dalları arasında, teknolojik ilerlemenin "doruğunda olan, başlıca devlet siparişlerini alan pek çok sektör bulunmaktadır. Onlar devlet siparişlerinin ortadan kalkması durumunda yok olurlar. Bu dallar arasında uçak endüstrisini, elektro tekniği, gemi yapımını, iletişimi hatta sivil yapım işleri (inşaat) ve unutulmaması gereken atom endüstrisini sayabiliriz. Aynı durum ABD için söz konusudur. Ama, Birleşik devletlerde bu özel endüstri dalları çok daha geliştiği ve Amerikan endüstri ve ekonomisi daha kapsamlı olduğu için, ekonominin bütün alanları bu dallara bağımlıdır. En güçlü genişlemeye sahip olan Kaliforniya Devleti, büyük ölçüde ABD'nin silahlanma bütçesinden beslenmektedir. ABD'nin silahsızlanması ve eskisi gibi kapitalist olarak kalması durumunda, füze endüstrisi, askeri

uçak yapımı ve elektronik endüstrisine sahip Kaliforniya için bu bir felaket olacaktır. Bu özel durumun, Kaliforniya'nın burjuva politikacılarının tutumuna politik etkilerini göstermek için uzun açıklamalar gerekmez. Onlar kesinlikle silahsızlanma mücadelesinin en önünde yer almazlar. Birinci ile ilk bakışta çelişik gibi görünen ikinci görüngü, toplumsal harcamaların, dolaylı ya da dolaysız sosyal sigorta ile bağıntılı tüm harcamaların arttırılmasıdır. Son 25-30 yılda toplumsal harcamlar devlet bütçesinde sürekli artan bir yer tutmaktadır, ulusal gelirdeki payı sürekli artmaktadır.

Bunalımların "Hafifletilmesi" ve Onların Rezesyonlara Dönüşümü

Toplumsal harcamaların büyümesi, eşlik eden farklı görüngülerin bir sonucudur.

Her şeyden önce işçi sınıfının durumunun en göze batan özelliklerinden birini hafifletmek ve değiştirmek amacına yönelik işçi hareketinin baskısına dayandırılır: Varlığının güvencesinin olmaması. Genel olarak işgücünün değerinin, sırf işgücünü sürdürmek için zorunlu gereksinmeyi karşılaması nedeniyle işgücünün satımına ara verme, yani işsizlik, hastalık, sakatlık, yaşlılık, gibi işçi ya da memurun çalışmasını engelleyen her olay, onu sefalete iter. Kapitalist sistemin başlangıç döneminde boşta gezen, zorunluluk durumunda önemsiz bir maddi olanak sağlamasına karşın insanlık onuru pahasına, "merhamet"e, kamusal ve özel hayırseverliğe sığınırdı. Ama işçi hareketi, böyle kötü durumlara düşmeye karşı önlem olarak, ilk önce isteğe bağlı, daha sonra da zorunlu sosyal sigorta ilkesini kabul ettirdi: Hastalık sigortası,işsizlik sigortası, yaşlılık sigortası. Devlet de, sosyal sigorta sisteminin gelişmesine belli bir ilgi duymaktadır. Sosyal sigortanın finanse edilmesi için önemli meblağ toplayan sosyal sigorta sandıkları, çok büyük nakit paraya sahip olmaktadırlar. Sosyal sigorta sandıkları bu sermayeyi

devlet borçlanmalarına yatırabilirler, demek ki devlete (genel olarak kısa süreli) borç verebilirler. Nazi rejimi bu tekniği kullandı. Hemen hemen bütün kapitalist ülkeler bu örneği izlediler.

Bu sosyal sigorta fonlarının sürekli büyük oranda kabarması, işçi hareketini kuramsal ve pratik sorunlarla karşı karşıya getiren özel durumların ortaya çıkmasına neden oldu. İşçi hareketi haklı olarak, sosyal sigorta sandıklarına -ister işveren payları, ister devletin payları ya da işçi ve memur ücretlerinin kesintileri olsun- akan paranın bütününün, yalnız ücretin bir bölümünü yani "dolaylı" ya da "el konulan" ücreti oluşturduğu görüşünü savunmaktadır. Ayrıca bu, Marksist değer kuramıyla da uyum içinde olan tek akılcı bakış açısıdır. Gerçekten işgücünün fiyatı, işgücünün satımında, işçinin değişimde elde ettiği ücret gelirlerinin tümüdür. O bu ücreti, ister hemen (doğrudan ücret ödemesi) ya da daha sonra (el konulan ücret) elde etsin, hiçbir şey farketmez. Bu nedenle, sosyal sigortaların "eşitlik ilkesi"ne dayanan (sendikalar-patronlar ya da sendikalar-devlet) yönetimi işçilerin haklarının çiğnendiğini göstermektedir. Sosyal sigorta sandıklarının paraları sırf işçileri ait olduğundan, sendika dışında diğer toplumsal güçlerin, bu fonların yönetimine karışması kabul edilemez. İşçiler, ücretlerinin "eşitlik ilkesine dayanan yönetimi"ni, artık kabul etmemelidirler. Acaba kapitalistler, paralarının, "eşitlik ilkesine dayanan yönetim"ini kabul etmeye hazırlar mı?

Dolaylı (el konulan) ücret yaklaşık olarak, dolaysız ücretin % 40'ı kadar olduğu için, sosyal sigortalara çoğalarak akan para, dolaysız ve el konulan ücretler arasında bir gerilim yaratmaktadır. El konulan ücretin yeniden yükseltilmesine karşı koyan ve tüm yeni iyileştirmeleri, sırf işçilere doğrudan ödenen ücrette yoğunlaştırmak isteyen çok sayıda sendika çevreleri bulunmaktadır.

Oysa, "el konulan ücret" ve sosyal sigortanın, sınıf dayanışma ilkesini temel aldığı unutulmamalıdır. Hastalık sandıkları, kaza sandıkları vb. bireysel geri alma ilkesini (buna göre, sonunda herkes kendisinin ya patron ya da devletin kendisi için ödemiş oldu-

ğunu geri alır) değil, tersine sigorta ilkesini, yani risklerin matematik ortalamasını ve bununla da dayanışmayı temel almaktadır. Kaza geçirmeyenler kaza geçirenler için, bütünüyle kaza kurbanlarının geçimlerinin sağlanması için öderler. Bu pratiği temel alan ilke sınıf dayanışmasıdır. Çünkü lümpen proletaryanın oluşmasını önlemek, işçilerin çıkarı gereğidir. Çünkü böyle bir lumpen proletaryanın ortaya çıkması, yalnız çalışan kitlelerin (herkes er ya da geç aynı şekilde kötü toplumsal duruma düşmekten korktuğu için) mücadele gücünü azaltmakla kalmaz, aynı zamanda emek pazarında rekabete yol açar ve ücretleri düşürür. Bu koşullarda, "el konulan ücret"in aşırı yüksekliğinden şikayet edemeyiz, daha çok onun apaçık yetersizliğini önemle belirtmeli, üstelik en zengin kapitalist ülkelerde bile, işçilerin yaşlandıklarında, yaşam standartlarında çok büyük kayıpları içlerine sindirmek zorunda kalmalarını, bu yetersizliğe bağlamalıyız.

Dolaylı ve dolaysız ücret arasındaki gerilim sorununa en etkili yanıt, yalnız işçi sınıfıyla sınırlı dayanışma ilkesi yerine, bütün yurttaşlar için geçerli dayanışma ilkesini geçirmek, yani sosyal sigortayı, geliştirilmiş bir vergi sistemiyle finanse edilen ulusal bir toplumsal hizmete (sağlık hizmeti, yaşlıların bakım hizmeti, tam istihdamın güvenceye alınması hizmeti) dönüştürme istemi olmalıdır.

Ancak bu yolla, "el konulan ücret"ler sistemi gerçekten önemli ücret artışına, ulusal gelirin gerçekten işçilerin ve memurların yararına dağılımına yol açar. Böyle bir dağılım kapitalist koşullarda, şimdiye kadar hiçbir zaman kapsamlı bir biçimde gerçekleşmedi ve hatta bunun, kapitalizmin, hızla devrimci bir bunalıma sürükleyecek olan sert tepkisine neden olmadan, uygulanıp uygulanamayacağını herkes kendine sormalıdır.

Örneğin 1944'den sonra Fransa'nın denemesi ve öncelikle 1945'den sonra Büyük Britanya'nın ulusal sağlık hizmeti gibi, sosyal güvenlik alanında en ilginç denemeler, burjuvazinin vergilendirilmesi yerine, daha çok (özellikle Belçika'da olduğu gibi, dolaylı vergilerin ve düşük ücretlerden alınan kazanç vergisinin arttırılma-

sıyla) işçilerin kendilerinin vergilendirilmeleriyle finanse edildi. Kapitalist sistemde ulusal gelirin, uygun vergilendirmeyle gerçek ve köktenci bir dağılımı hiçbir zaman olanaklı değildir. Kapitalizmde ulusal gelirin dağılımı, reformistlerin en büyük "mit"lerinden biridir.

"El konulan ücret"lerin, sosyal sigortaların artırılan bölümünün, gelişmiş kapitalist ülkelerin gelir dağılımında bir başka görünüşü vardır: Onun devreye karşıt yönde etki etmesi. Bu, el konulan ücretlerin çapını artırmanın burjuva devleti, neo-kapitalizmi ilgilendirmesinin bir başka nedenidir. Onlar bunalım durumunda, ulusal gelirin ansızın ve hızlı düşüşünü engelleyen "yatıştırıcı yastık" görevini görürler.

Eskiden, bir işçinin işini kaybetmesi durumunda geliri sıfıra düşerdi. Bir ülkenin işgüçlerinin dörtte birinin işsiz kalması durumunda, ücretli ve maaşlıların gelirleri otomatik olarak dörtte bir oranında düşerdi. Bu gelir gerilemesinin, bu toplam istem gerilemesinin korkutucu sonuçları çok kez betimlendi. Bu nedenle kapitalist bunalım, şaşılacak ve can sıkıcı bir mantıkla, daha da genişleyen bir zincirleme tepki karakteri kazanırdı.

Bunalımın yatırım malları endüstrisinde başladığını varsayalım, bu dalın işletmeleri kapılarını kilitlemek ve işçileri işten atmak zornda kaldıklarından, tüketim malları sektöründe hızlı bir aşırı üretim ortaya çıkar. Ama, bununla tüketim malları satın alımı daha da düşer ve meta stoku büyür. Tüketim malları üreten işletmeler, bu gelişmeyle ağır yara alır, yatırım malları satın alımını sınırlar ya da bütünüyle durdururlar. Ağır endüstrinin birçok başka firmaları kapanmak zorunda kalır. Daha başka işçilerin işten atılmaları, yeniden tüketim malları için satın alma gücünün azalması, bununla hafif endüstride bunalımın keskinleşmesi, bu durumda daha başka işten atılmalar. Ve böyle sürüp gider.

İşsizlik sigortasının kurulmasından beri, bunalımın bu toplu etkileri hafifletilmektedir. Ve işsizlik yardımı ne kadar çok olursa, bunalım da o kadar hafif olmaktadır. Yeniden, bunalımın başlangı-

cını ele alalım. Yatırım malları sektöründe aşırı üretim egemendir ve işyerleri personeli işten çıkarmak zorunda kalmaktadır. Şimdi, işsizlik yardımının ücretin % 60'ı oranında olduğunu kabul etmemiz durumunda bu işten atılmalar, bu işsizlerin toplam gelirinin ortadan kalkması değil, ama yalnız ve yalnız % 40 oranında azalması anlamına gelmektedir. Bu durumda bir ülkede % 10 oranında işsizlik, artık toplam istemin % 10 oranında gerilemesini değil, ama yalnız % 4 oranında gerilemesini içermektedir. % 25 oranında bir işsizlik, % 10 oranında bir istem azalması meydana getirir. Ve gelir azalmasını belirleyen toplu etki buna uygun olarak küçülür. (Akademik ekonomide bu etki, istem azalmasının belli bir çoğaltanla çarpımıyla belirlenir.) Tüketim malları satımı, bu durumda daha az geriler. Bunalım, tüketim malları sektöründe, öyle güçlü bir biçimde genişleyemez. Demek ki tüketim malları sektörü oldukça daha az personeli işten atar ve yatırım malları siparişlerinin bir bölümünü devam ettirir vb. Kısacası, bunalım artık spiral biçiminde dönmeye devam etmez. O yarı yolda durdurulur. Ve işte bu, bugün rezesyon olarak adlandırılmaktadır ve öncelikle sosyal sigortaların etkileriyle hafifletilmiş, alışılagelen kapitalist bunalımdan başka bir şey değildir.

"Taritè d'Economie Marxiste" adlı kitabımda, en son Amerikan rezesyonu üzerine, bu kuramsal çözümlemeyi görgül (deneysel) olarak doğrulayan birçok rakamlar verdim. Bu rakamlar gerçekten, 1953 ve 1957 rezesyonlarının, başlangıçta aynı şekilde çok hızlı yayıldığını ve geçmişin en ağır kapitalist bunalımlarında (1929 ve 1938) olduğu ölçüde gelişmeyle tehdit ettiklerini göstermektedir. Ama, II. Dünya Savaşından önceki bunalımlara karşıt olarak, 1953 ve 1957 rezesyonları birkaç ay sonra şiddetini daha fazla artırmadı. Bu bunalımlar yarı yolda durduruldu ve sonra hafiflemeye başladı. Ulusal gelirin sermaye ve emeğe dağılımı açısından askeri bütçenin kabarması, "el konulan ücret"te olduğunun tam tersi bir etkiye sahip bulunmaktadır, çünkü bu ücretin bir bölümü, sürekli burjuvazinin ek ödemelerine dayanmaktadır. Devreye karşıt

etkileri açısından bakıldığında savunma bütçesinin (ya da genel olarak kamu harcamalarının) büyümesi ve kabaran sosyal sigorta aynı rolü oynar. Her ikisi de, bunalımın derinliğini azaltır ve bununla neo-kapitalizme en önemli karakteristiklerinden birini kazandırır.

Toplam istem iki büyük kategoriye ayrılabilir: Tüketim mallarına olan istem ve üretim mallarına (donanım mallarına) olan istem. Sosyal sigorta fonlarının kabarması, bunalımın başlamasından sonra tüketim malları harcamalarının (tüketim malları isteminin) hızla düşüşünden kaçınılmasını olanaklı kılar. Devlet harcamalarının (öncelikle askeri harcamaların) kabarması, yatırım malları harcamalarının (yatırım malları isteminin) birden düşmesini önlemeye yardım eder. Böylece her iki sektörde, şüphesiz kapitalizmin çelişkilerini ortadan kaldırmadan, neo-kapitalizme özgü özellikler etkili olurlar: Bunalımlar eskiden olduğu gibi patlak verirler, sürekli ve az çok uyumlu bir büyümenin sağlanması için kapitalizm hiçbir araca sahip değildir, ama bunalımların ölçüsü ve ağırlığı -en azından zaman zaman ve hızlandırılmış uzun süreli büyüme devresi çerçevesi içinde ve sürekli enflasyon pahasına- azaltılır.

Sürekli Enflasyon Eğilimi

Devreye karşıt bir karaktere sahip bütün bu görüngülerin sonuçlarından biri, 1940'lardan, II. dünya savaşının başlangıcından beri kapitalist dünyada görülen, sürekli enflasyon eğilimi olarak adlandırılan şeydir.

Bu sürekli enflasyonun temel nedeni, gelişmiş kapitalist ülkelerin pek çoğunun ekonomisinde askeri sektörün, silahlanma sektörünün önemidir. Çünkü silah üretiminin, önemli bir özelliği bulunmaktadır: O, tüketim malları üretiminde ya da üretim malları üretiminde olduğu gibi, aynı şekilde satın alma gücü yaratır, bununla birlikte yaratılan bu satın alma gücüne eşdeğerde ek bir ürün, pazarda ortaya çıkmaz. Tank ya da roket üretilen fabrikalarda, tıpkı

tekstil ya da makina fabrikalarında olduğu gibi maaş ve ücret ödenir ve bu fabrikaların kapitalist sahipleri, tıpkı dökümhane ve tekstil fabrikalarının sahipleri gibi kâr elde ederler. Ekonominin her iki temel sektöründe -tüketim malları ve üretim malları sektörü- yaratılan satın alma gücüne koşut olarak, bu satın alma gücünü masseden (soğuran) bir meta kütlesi pazarda görünür. Buna karşılık, silahlanma sektöründe ortaya çıkan satın alma gücü (ister tüketim malları, ister üretim malları sektörlerinde olsun) meta sunusunun (arzının) buna uygun bir artışıyla denkleştirilmemiştir, öyle ki, bu satın alma gücünün massedilmesini sağlayacak fazladan metalar bulunmamaktadır. Eğer silahlanma harcamaları bütünüyle vergi geliriyle karşılanır ve bu harcamalar bir yandan işçilerle kapitalistlerin satın alma güçleri arasındaki oranın ve öte yandan da tüketim mallarıyla üretim mallarının değerlerinin oranının değişmediği bir ölçüde olursa, ancak o zaman bu harcamaların enflasyonist etkisi olmayabilir.(*) Oysa, böyle bir durum hiçbir ülke için, üstelik vergi gelirlerinin en yüksek olduğu ülkeler için bile söz konusu değildir. Özellikle ABD'nde silahlanma harcamalarının tümü, vergi gelirleriyle, ek satın alma gücünün azaltılmasıyla karşılanmaz, bu nedenle de sürekli enflasyon eğilimi vardır.

Tekeller dönemi kapitalist ekonomide bir de, aynı enflasyonist etkilere sahip, yani aslında düşmesi gereken fiyatların katılığı (esnek olmaması) gibi yapısal türde bir görüngü bulunmaktadır.

Büyük tekelci tröstlerin bir sürü pazarda -özellikle üretim malları pazarlarında ve dayanıklı tüketim malları pazarlarında- tam olarak değilse bile, güçlü bir denetim uygulaması gerçeği, sözcüğün alışılagelen anlamında fiyat rekabetinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Sürekli olarak sununun istemden daha az olması durumunda fiyatlar yükselir, oysa sunu istemi aştığında fiyatlar de-

---

(*) Bu formülasyon tam olarak doğru değildir. Kolay anlaşılabilir olması için, ilk olarak kendi tüketimleri için kullanılan, ikinci olarak kapitalist yatırımlar nedeniyle, işe alınan işçilerin tüketimleri için harcanan satın alma gücü göz önünde tutulmadı.

ğişmemekte ya da çok önemsiz bir oranda düşmektedir. Bu görüngü, ağır endüstri ve dayanıklı tüketim malları endüstrisinde, yaklaşık 25 yıldan beri gözlemlenebilmektedir. Aslında bu, daha önce sözü edilen uzun süreli genişleme aşamasıyla yakından bağıntılı bir görüngüdür, zira uzun süreli devrenin sonuna yaklaşıldığında, dayanıklı tüketim mallarında fiyatların zaman içinde gelişimini önceden kestirmemizin olanaklı olmadığını açıkça kabul etmeliyiz. Otomobil endüstrisinde, fazla kapasitenin daha da büyümesi durumunda, skandal dolu fiyat düşmelerine yol açan yeni bir fiyat rekabetinin oluşması olanaksız değildir. Altmışlı yılların ikinci yarısı içinde (1965, 1966 ya da 1967'de) beklenilen ve çok sözü edilen otomobil bunalımı, küçük arabalar için fiyatın yarı yarıya düşürülmesi yani bir 4CV(*) ya da 2CV(**)'nin 200.000 ya da 250.000(***) eski Fransız frangına satılması durumunda, Batı Avrupa'da kolay atlatılabilir. İstemin aşırı kapasitenin kalkmasını sağlayacak oranda artması olasıdır. Sorunun bugünkü durumuna göre, bu olanaklı görülmemektedir. Ama, Avrupa otomobil endüstrisi için, 5-6 yıl süren bir dişe diş rekabet mücadelesi sonunda, bu olasılık ortaya çıkabilir. Oysa aşırı kapasitenin, bir sürü firmanın kapanması ve ortadan kalkmasıyla giderilmesi ve böylece önemli her fiyat düşüşünün engellenmesinin daha çok olası olduğu eklenmelidir. Bu, böyle bir durum karşısında, tekelci kapitalizmde en azından normal bir tepkidir. Bir başka tepkiyi bütünüyle geri çevirmiyoruz, ancak hiçbir alanda böyle birini yaşamadık. Örneğin petrol endüstrisinde 6 yıldan beri potansiyel aşırı bir kapasite bulunmaktadır. Kârları % 100 ya da % 150 ye varan tröstlerin fiyat indirimleri son derece düşüktür. İsterlerse, fiyatları yarı yarıya düşürebilecekleri halde, genel olarak % 5 % 6 fiyat indirimleri söz konusudur.

(*) Küçük Renault

(**) Küçük Citroèn

(***) Yaklaşık olarak 1800-2100 DM

"Ekonomik Programlama"

Neo-kapitalizmin bir diğer yanı, kısaca "yoğunlaştırılmış ekonomi", "ekonomik programlama" ya da "göstergesel planlama" kavramlarıya betimlenen bir görüngüdür. Burada ekonomiye müdahalenin, kapitalizmin alışılagelen anlayışıyla çelişen, bilinçli bir başka biçimini buluyoruz. Aslında bu müdahale, devlet aygıtının bir sorunu olarak değil ama kapitalist gruplar ile devlet aygıtının işbirliğinin bir sonucu olarak kendini belli etmektedir.

"Göstergesel planlama", "ekonomik programlama" ya da "yoğunlaştırılmış ekonomi" doğrultusundaki bu genel eğilim nasıl açıklanabilir? Öncelikle büyük sermayenin artık bütünüyle betimlediğimiz görüngülerinden türetilen gerçek gereksinmelerinden hareket etmeliyiz. Sürekli teknolojik devrim sonucu, makina tesislerinin yenilenme temposunun hızlandırılmasından söz ettik. Ama bununla birlikte değişmeyen sermayenin yenilenmesinin hızlandırılmış temposu, sürekli daha yüksek yatırım harcamalarının sürekli daha kısa zaman sürelerinde amorti edilmesi anlamına gelmektedir. Milyarlarca franklarla iş gören ekonomiyi korkunç kargalaşalığa düşürebilen kısa süreli dalgalardan korumak için bu amortismanın planlanması ve olanaklı olduğu ölçüde tam olarak hesaplanması gerektiği açıktır. Ekonominin kapitalist programlanmasının "yoğunlaştırılmış etkinlik"e yönelimi için, temel neden burada bulunmaktadır.

Bugünkü tekelci kapitalizm, hızla amorti edilmesi gereken düzinelerle milyarlar tutarında yatırım yapmaktadır. O artık kendini, büyük devresel dalgalanmaların tehlikesine atmak savurganlığına cesaret edemez. Bu nedenle bu amortisman masraflarının, yeniden geri gelmesi garanti edilmeli, en azından gelirlerin, yaklaşık olarak değişmeyen sermayenin amorti edilmesine uygun düşen orta süreli devrelerde, bugün için 4-5 yıllık zaman sürelerinde gerçekleşmesi güvenceye alınmalıdır.

"Yoğunlaştırılmış ekonomi" görüngüsü, kapitalist işletmenin

kendisine de bağlı bulunmaktadır. Üretim sürecinin karmaşıklığı nedeniyle işletme, ancak daha özenli bir planlama ile işler bir durumda tutulabilmektedir. Kapitalist programlama, daha önce büyük işletmelerde, kapitalist gruplarda, çok büyük tröst ve kartellerin birçok işletmelerinde ortaya çıkmış olan çalışmaların, sonunda ulusal düzeyde yaygılaştırılması ya da eşgüdümünden başka birşey değildir.

Bu göstergesel planlamanın asıl özü nerededir? Göstergesel planlamada -temelde ayrı bir karaktere sahip- sosyalist planlamaya karşıt olarak, pek öyle bir sürü plan hedeflerini ve üretim rakamlarını, bu hedeflere ulaşmak için saptamak ve güven altına almak söz konusu değildir. Daha çok, özel işletmeler tarafından hazırlanmış yatırım planlarını eşgüdümlemek söz konusudur, devlet için öncelikli karaktere sahip hedeflerin bazılarını, yani burjuvazinin genel çıkarlarına uygun düşen hedefleri belirleyerek, uygulamaya koymak yoluyla zorunlu eşgüdüm söz konusudur.

Belçika ve Büyük Britanya gibi ülkelerde bu işlem, kaba bir biçimde yürütülmektedir. Her şeyin oldukça çok inceltilmiş bir düzeyde ortaya çıktığı Fransa'da, bütün bu mekanizmanın sınıfsal niteliği, daha az açık, daha çok gizli kalmıştır. Ama, Fransa'daki bu mekanizma, diğer kapitalist ülkelerin ekonomik planlamasıyla özdeştir. "Planlama komisyonları"nın, "plan büroları"nın, "programlama büroları"nın çalışmaları, aslında çeşitli işletme gruplarının temsilcilerine danışmak, yatırım planlarını, pazar beklentilerini sorup öğrenmek ve tek tek planların ve beklentilerin birbirleriyle uyumunu sağlamak için darboğazlar ve koşutluklardan kaçınma yönünde çaba göstermekten ibarettir.

Gilbert Mathieu bu konuda "Le Monde" (2, 3, ve 6 Mart 1962) de çok iyi üç makale yayınladı. Bu yazılarda, çeşitli plan komisyonları ya da alt komisyonlarının çalışmalarına katılan 280 sendikacı karşısında, 1280 işletme yöneticisi ya da işletme birlikleri yöneticilerinin bulunduğunu gösterdi. François Perroux, Fransız planının uygulamada, büyük işletmelerin ve büyük finans kuruluş-

larının egemen etkisiyle düzenlendiği ve uygulandığı görüşündedir. Ve Le Brun(*), oldukça ılımlı bir sendika lideri olmasına rağmen, Fransız plancılığının, "aslında büyük sermayenin temsilcileriyle, devletin önemli temsilcileri arasında ayarlandığını, birincilerin sonunculardan daha fazla ağırlığa sahip olduklarını" doğruladı.

Ayrıca, işletme kararlarının karşılaştırılması ve eşgüdümü, kapitalist işletmeler için çok yararlıdır. Bu şekilde işletmeler, bir tür uzun süreli, alışılagelen teknikle çok zor uygulanan pazar sondajını ulusal düzeyde yürütürler. Aynı zamanda, bütün hesaplamalar ve araştırmalar, sürekli işletmeler tarafından ortaya konulan ve öngörülen rakamlara dayanmaktadır.

Programlamanın bu türü ya da "göstergesel planlama", bu durumda iki temel özelliğe sahip bulunmaktadır:

Bir kere o, bütün hesaplamaların çıkış noktasını oluşturan işletmelerin çıkarlarıyla çok yakından bağıntılıdır. İşletmeler pek öyle işletmelerin hepsi anlamına değil, burjuva sınıfının egemen katmanları, yani tekeller ve tröstler anlamına gelmektedir. Güçlü tekeller arasındaki çıkar çatışmalarında devlet, şu ya da bu kapitalist grupların yararına olan, belli bir hakem görevini üstlenir. (Örneğin, ABD'nde çelik üreten ve çelik işleyen tröstler arasında, çelik fiyatıyla ilgili çatışmada olduğu gibi.) Bu hissedarların bütünü, burjuva sınıfının bütün üyeleri adına, egemen sınıfın çıkarına göre hareket eden, burjuva sınıfının denetçiler kurulu rolünü üstlenir.

Öte yandan, programlama sırf öngörülere dayandığında, ne devletin ne de çıkar gruplarının elinde, planlanmış olanı gerçekleştirmek için hiçbir araç bulunmadığından, bütün bu hesaplamalarda, temelde bir belirsizlik bulunmaktadır.

1956-1960 yıllarında, hem Avrupa kömür ve Çelik Birliği, hem de Belçika Ekonomi Bakanlığı programlayıcıları, Batı Avrupa ve özellikle Belçika için, kömür tüketimiyle ilgili tahminlerinde büyük ölçüde yanıldılar. İlk önce onlar, başlangıçta ve Süveyş bunalımının neden olduğu kömür temin etme krizi sırasında 1960 yılı

*CGT'nin yönetim kurulu üyesi

için tüketimin hızla artışını ve bu nedenle de kömür üretiminin artışını tahmin ettiler. Belçika kömür üretimi bir yılda 30 milyon tondan 40 milyon tona çıkmalıydı. Gerçekte ise, tüketim 30 milyon tondan 20 milyon tona düştü. Programlayıcıların tahminleri hiç de önemsiz olmayan bir hata ile gerçek sürümün iki katı yüksekliğindeydi. Bu hatanın doğrulanmasına karşılık, bu kez de ters yönde bir başka hata yaptılar. Gerileyen kömür tüketim süreci sırasında, bu eğilimin süreceğini ve bu nedenle daha başka kömür ocaklarının kapanmasının beklenildiğini bildirdiler. 1960-1963 yıllarında bunun tam tersi oldu, Belçika kömür tüketimi 20 milyon tondan 25 milyon tona yükseldi. Daha önce Belçika'nın kömür çıkarma kapasitesinin üçte birinin çalışması durdurulduğundan, özellikle 1962/1963 kışında şiddetli bir kömür kıtlığı ortaya çıktı. Hatta Vietnam'da mümkün mertebe çabuk kömür ithal etmek zorunda kalındı.

Endüstri dallarının her birinin hesaplamalarında, programlayıcıların, on durumdan dokuzunda kullandıkları teknik böylece ortaya çıktı: Her defasında, en çok, genel büyüme oranlarını göz önünde bulunduran, istem esneklik katsayısıyla düzeltilen mevcut gelişme eğiliminin geleceğe izdüşümü söz konusu olmaktadır.

Kârın Devlet Tarafından Garanti Edilmesi

"Yoğunlaştırılmış ekonomi"nin bir diğer görünüşü, işçi hareketi için tehlikeli karakteri vurgulanmış olan "ekonomik planlama"nın, "toplumsal programlama" ya da "gelir politikası" düşüncelerini kendi içinde gizlemesi gerçeğidir. 5 yıllık devre içinde tüm yeni tesislerin amorti edilmesi esnasında, tröstler için giderler ve gelirlerin istikrarlı olmasını sağlama almak, aynı zamanda ücret giderlerinde istikrar sağlamadan olanaklı değildir. "Gider etkeni iş"in planlanmaması, yani ücret ve maaşlar için kesin bir artış oranı öngörülmemesi ve buna sıkı sıkıya bağlı kalınmaması durumunda "gider planı" düzenlenemez.

Bütün Avrupa ülkelerinde patronlar ve hükümetler, öncelikle ücret sözleşmelerini uzatma, baskın grevler olanağını yasal olarak kısıtlama, izinsiz grevleri yasaklama ve yaygaralı bir propaganda ile "enflasyon tehlikesi"ne karşı "gelir politikası"nı "tek güvence" olarak gösterme çabalarında kendini belli eden bu politikayı, sendikacılara zorla kabul ettirmeye çalıştılar.

Ücretlerin artış oranlarını tam olarak hesaplamak -"ne işçilere ne de ulusa, hiç kimseye yararı olmayan"- grevlerin "giderleri"nden kaçınabilmek için, böyle bir "gelir politikası"na yönelinmelidir tasarımı Fransa'da da giderek yaygınlaşmaktadır. Bu, sendikaların kapitalist sistemle geniş ölçüde bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Aslında bu, sendikaların ulusal gelir dağılımının değiştirilmesi için işçilerin mücadele aracı olarak ortadan kalkmaları demektir. Bu durumda sendikalar, "toplumsal barış"ın bir koruyucusu, patronların sermayesinin yeniden üretiminin ve sürekli, aralıksız emek sürecinin istikrarlılığının bir koruyucusu olurlar. Onlar, değişmeyen sermayenin tüm yenilenme devresi boyunca amorti edilmesinin koruyucusu olurlar.

Gelir politikası, "çalışanlar ve işçi harketi için -burada tek tek, ayrıntılı olarak ele almanın olanaksız olduğu- bir sürü nedenden dolayı bir tuzaktır. Kapitalist sistemin kendi özünde ve genel olarak pazar ekonomisinden ileri gelen en önemli nedeni, Fransız planının şimdiki yöneticisi Bay Masè kısa bir süre önce, Brüksel'de verilen bir konferans dolayısıyla itiraf etti.

Kapitalist sistemde ücret, işgücünün değeridir. Sunu ve istem yasasına göre bu fiyat, işgücünün değerinin çevresinde inip çıkar. Bu durumda kapitalist ekonomide güç ilişkileri, emek pazarında, devrenin gelişimi içinde istem ve sunu hareketi nasıl gelişir? Rezesyon ve yeniden canlanma evrelerinde, ücretlere baskı yapan işsizlik hüküm sürer. Bu durumda, işçilerin, hatırı sayılır ücret artışlarını kabul ettirmek için büyük güçlükleri vardır.

Ücret artışlarını kabul ettirebilmek için devrenin en uygun evresi, şüphesiz işgücünün tam istihdamının, hatta işgücü kıtlığının

ortaya çıktığı evre, kızgın yüksek konjonktürün, Boom'un (patlama) en yüksek aşamasıdır.

Bu aşamada ücret artışlarını kabul ettirmek için, grev oldukça kolay uygulanabilir. Ücret artışlarını sırf işgücü kıtlığı nedeniyle, doğrudan grev olmadan kabul etmeye, en başta patronlar eğilim gösterir. Bununla birlikte, her kapitalist konjonktür teknikeri bu aşamada, istikrar açısından ve kapitalist kâr oranlarının tehlikeye düşürülmesi istenmediğinden, (bu kimseler bunu sürekli şart koşarlar) en tehlikelisi olan grevlerin ortaya çıkması ve ücret artışlarını kabul ettirilmesine karşı çıkarlar. Yani, tüm üretim etkenlerinin tam istihdamı sonucu toplam istem yükseldiğinden, ek istem bu durumda enflasyonist bir karaktere sahiptir. Bir başka anlatımla: "yoğunlaştırılmış ekonomi"nin tüm mantığı, sınıflar arası güç dengesinin işçi sınıfından yana ağır bastığı bu tek evrede, grevleri ve ücret hareketlerini önleme denemesinden oluşmaktadır. Bu, devrenin tek bir evresinde ücretlerin gerçekten yukarıya fırlayabilmesi, işgücüne olan istemin sunuyu çok aşması, bu evrede ulusal gelirde ücretlilerin payının küçülme eğiliminin, ücretliler yararına değiştirilmesinin olanaklı olması demektir.

Demek ki, sözleşmeler işte devrenin bu evresinde, sözüm ona enflasyonist ücret artışlarını önlemelidir, öyle ki ücretlerin genel artış oranı tüm devre boyunca daha az olsun. Bu suretle ücretli ve maaşlıların ulusal gelirdeki göreli payı böyle bir devrede sürekli düşme eğilimine sahiptir. Zaten, bu pay ekonomik yeniden canlanma evresinde, bu evre -tanıma göre- kârların artma evresi olduğundan (yoksa yeniden canlanma olmazdı) düşme eğilimine sahiptir. Yüksek konjonktür ve tam istihdam süresinde bu eğilimi düzeltmelerine engel olunması durumunda bu, işçilerin ulusal gelirdeki payının bütünüyle eskisi gibi, eğilim olarak azalması demetir. Ayrıca, sendikaların işbirliği yaptığı, sıkı ve devlet tarafından denetlenen gelir politikasının etkileri için somut bir örnek bulunmaktadır: Hollanda. Hollanda'da bu politika 1945'den beri yürütülmektedir. Sonucu ücretlerin payının Avrupa'nın hiçbir yerinde, Almanya'da bile olmadığı bir biçimde kötüleşmesidir.

Salt "teknik" açıdan gelir politikası taraftarlarına uygun iki tanıtla karşı iki tanıtla karşı çıkabilir.

1- Eğer tam istihdam evresinde, ücretlerin üretkenlikten daha fazla artmaması gerektiği konjonktürel nedenlerle isteniyorsa, o zaman niçin işsizlik döneminde ücretlerde oldukça büyük artışlar istenmemektedir? Konjonktür politikası açısından, toplam istemin artışıyla ekonomiyi canlandıracağı için, böyle büyük ücret artışlarının bu dönemde yerinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

2. Sırf işçi gelirlerinin gerçekten belli olması durumunda, hem de etkili olabilecek bir gelir politikası nasıl yürütülebilir? Her gelir politikası, ister sırf kapitalistlerin gerçek gelirlerini ve üretkenliğin gerçek büyümesini belirlemek olsun, varsayım olarak üretimde işçi denetimi, defterlerin gizlerinin ortaya dökülmesini ve banka sırlarına son verilmesini gerektirmez mi?

Ayrıca bu bizim, burjuva ekonomisinin kanıtlarını kabul etmek zorunda olduğumuz anlamına gelmez. Çünkü, tam istihdam evresinde üretkenlik artışını aşan ücret artışlarının otomatik olarak enflasyona neden olduğu büsbütün yanlıştır. Enflasyona, ancak kâr oranına dokunulmadığında neden olur. Eğer kâr oranı, özel mülkiyet hakkına zorla müdahale yoluyla -"Komünist Manifesto"da söylenildiği gibi- küçültülürse, kesinlikle enflasyonist bir gelişme ortaya çıkmaz. Yalnızca satın alma gücünün bir bölümü, işçilere vermek için kapitalistlerin elinden alınır. Buna karşı itiraz edilecek tek şey, yatırımların düşme tehlikesidir. Yine, kapitalist konjonktür tekniği, bu tekniği ortaya koyanlara karşı ileri sürülebilir: Bu durumda, istihdam ve "kızgın" boom evrelerinde, yatırımları sınırlamak hiç de o kadar kötü değildir. Tam tersine, bu evrede yatırımlar artık ister istemez gerilemeye başlar. Devreye karşıt politikanın bakış açısından, üstelik kârları düşürmek ve ücretleri yükseltmek çok daha mantıklıdır. Tüketicilerin, ücretli ve maaşlıların satın alma gücü yatırımların yerine geçer ve belli bir andan başlayarak, kaçınılmaz olarak üretken yatırımların gerilemesiyle tehdit edilen yüksek konjonktür korunur.

Bütün bu görüngülerden şu sonuç çıkarılabilir: Devletin müdahalesi, yoğunlaştırılmış ekonomi, ekonomik programlama, göstergesel planlama toplumsal bakış açısından asla tarafsız değildir. Bunlar burjuvazinin ve burjuvazinin egemen gruplarının ekonomik yaşama müdahalesini olanaklı kılan araçlarıdır, ama burjuvaziyle proletarya arasında uzlaşma araçları değildir. Kapitalist devlet iktidarının gerçekleştirdiği tek hakem rolü, çeşitli kapitalist grupları arasında yani kapitalist sınıfın kendi içinde uyuşmasını sağlamaktadır.

Neo-kapitalizmin, ekonomik yaşama artan devlet müdahalesinin gerçek niteliğini şu formülde özetleyebiliriz: Bizzat ekonominin kendiliğinden işlerliği nedeniyle, hızla çökmekle tehdit edilen kapitalist bir sistemde, devlet artan ölçüde kapitalist kârın, burjuvazinin egemen tabakalarının kârının koruyucusu rolünü üstlenmek zorundadır. Devlet, kârı devresel dalgalanmaların önlenmesiyle garanti eder. Onu, sürekli daha önemli askeri ya da para-militer devlet siparişleriyle garanti eder. Ayrıca kârı, doğrudan yoğunlaştırılmış ekonomi çerçevesinde ortaya çıkan, bu amaca uygun tekniklerle garanti eder. Bunun bir örneği, Fransa'da, çeşitli bölgeler ya da dallar arasında eşit ağırlıklı olamayan gelişmeleri düzeltmek için, belirgin bir biçimde kârı garanti eden "sözde sözleşmeler"dir. Devlet kapitalistlere şunu bildirir: Eğer siz şu ya da bu bölgede, şu ya da bu dalda yatırım yaparsanız, o zaman siz her türlü satılık şeylerinizi satamazsanız, zarar etseniz bile fark etmez, yatırılan sermayenize % 6 ya da % 7 kâr garanti ederiz. Bu, aslında Fransız teknikerlerin bulgulamadığı, tekelci kârların devletçe garantisinin en gelişmiş ve en açık biçimidir, çünkü bu politikayı daha önce nazi silahlanma ekonomisi ve dört yıllık plan çerçevesinde Baylar Schacht, Göring ve Funk yeniden silahlanmak için uyguladılar.

Kârın devletçe garantisi, ayrıca kapitalist sistemde devreye karşı etkili önlemlerin tümü, sonunda ulusal gelirin başat tekelci grupların çıkarına dağılım, subvansiyonla, vergi indirimleriyle, ucuzlatılmış kredilerin düzenlenmesiyle devletin devreye girmesi

sonucu gelirin dağılımı demektir. Bütün bu teknikler sonunda, normal işleyen kapitalist sistem çerçevesinde, öncelikle uzun süre devam eden genişleme evresinde yatırım etkinliğini oldukça canlandıran ve bu projelerin sahipleri tarafından istenilen bir biçimde etki eden kâr oranının büyümesini sağlar.

Kapitalist sistemin çerçevesi içinde kalınması durumunda, yatırımların sürekli bir artışını, özel yatırımların artışı temeline dayalı endüstriyel ilerlemeyi sağlamak için, kâr oranın yükselmesinden başka bir aracın bulunmadığı mantıksal sonucunun kabul edilmesi gerekmektedir.

Ama, sosyalist olarak kâr oranının yükseltilmesi anlayışıyla hareket edilmesine karşı olunması durumunda, tek bir çıkar yol bulunmaktadır: Özel sektörün yanında güçlü bir kamu sektörünün gelişmesi. Uygulamada bu, kapitalist sistemin çerçevesinde ve kapitalizmin mantığında gedikler açmak ve -bizde, Belçikada söylenildiği biçimiyle- yapısal reformları gerçekleştirmek demektir.

Belçika'da işçi sınıfının en yeni tarihinde, yani son yıllarda, tutulacak yol konusunda tartışmalara tanık olduk. Tutulacak yol konusunda Fransa'da aynı tartışmalar, gelecek yıllarda, ilk büyük işten atılmalara ulaşılır ulaşılmaz ortaya çıkacaktır.

Dürüstlüklerinden asla şüphe etmediğim sosyalist yöneticiler, daha önce açıkladığım gibi, kinikçe ve kabaca yaklaşık olarak şunu söylediler: Eğer işsizlik, varolan sistemin çerçevesi içinde ortadan kaldırılmak isteniyorsa, o zaman kârı yükseltmekten başka bir olanak bulunmamaktadır. Bu yöneticiler bunun, -çok açık olmasına rağmen- ulusal gelirin ücretli ve maaşlılar zararına dağılımı anlamına geldiğini belirtmediler. Halkı yanıltmadan, kapitalist sistemde, hem özel yatırımların artışı anlamına gelen hızlı ekonomik genişlemenin, hem de ulusal gelirin ücretli ve maaşlılar yararına dağılımının aynı zamanda gerçekleşebileceği ileri sürülemez. Bu iki erek -en azından kısa ya da orta süreli olarak- kesinlikle birbiriyle bağdaşamaz.

O halde işçi hareketi, değişmeyen sermayenin amorti edilme-

si aşamasında, sendikaların kapitalist sistemle bütünleşmesini ve onun toplumsal barışın bekçiliğine dönüşümünü içeren neo-kapitalist yapısal yenilik politikasıyla köklü anti-kapitalist politika arasında kesin bir seçim yapmak durumundadır. Bu, ana ereği finans grupları, tröstler ve tekellerin ellerinden ekonominin yönetimini çekip almak ve onu ulusun ellerine vermek, endüstri, kredi ve taşıma sistemlerinde kamu ağırlıklı bir sektör yaratmak ve bütün bunları işçi denetimine dayandırmak olan anti-kapitalist yeniliklerin orta süreli programının geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Ekonominin genel düzeyinde olduğu gibi, işyeri düzeyinde de çok çabuk çifte politik egemenliğe ulaşacak olan çifte egemenlik ortaya çıkacaktır.

KAVRAMLAR DİZİNİ

ARTI-DEĞER: İşçinin kendi işgücünün değerini ürettikten sonra fazladan ürettiği ve kapitalistin karşılığını ödemeksizin el koyduğu değer.

BASİT EMEK: Özel bir eğitim gerektirmeyen emek; sıradan bir işçinin emeği.

BASİT META ÜRETİMİ: Üretim araçlarına sahip olan üreticinin, bizzat kendi emeği ile pazar için üretimi.

BİLEŞİK EMEK: Karmaşık emek de denilmektedir. Özel bir eğitim gerektiren, yoğunlaştırılmış ya da belli bir kat sayı ile çoğaltılmış emek.

DEĞER: İşçilerin metada içerilen emeği; bir metayı üretmek için harcanan emeğin niceliği. Değerin büyüklüğü toplumsal gerekli emek niceliğiyle ya da toplumsal gerekli iş süresiyle belirlenir. "Bir metanın değeri, soyut insan emeğini, genel olarak insan emeğinin harcanmasını temsil eder." (K.Marx, Kapital, I.C., Sol Yayınları, s. 66.)

DEĞİŞEN SERMAYE: İşgücünü satın almak içni kullanılan ve işçiler tarafından yaratılan artı-değerle çoğalan sermaye.

DEĞİŞMEYEN SERMAYE: Üretim araçlarında maddeleşen sermaye.

EMEK ÜRETKENLİĞİ: Bir birim zaman süresinde üretilen ürün miktarı.

ENFLASYON: Toplam istemin (talebin) toplam sunuyu (arzı) aşması demektir. enflasyon kendini dolaşımdaki para miktarının artması ve fiyatların toptan yükselişiyle belli eder. Enflasyon, ulusal gelirin işçiler ve emekçilerin zararına, burjuvazinin yararına dağılımına yol açar. Burjuva ideologlarının, ücret artışlarının enflasyona yol açtığı savı doğru değildir. "Çünkü her ücret artışı, sosyal hasılanın sömürülenlerle sömürenler arasında bölüşüm oranını değişikliğe uğratır yalnızca, ürünler kitlesinin toplamını değişikliğe uğratmaz. Ücretlerin artışı, artı değerin azalışını dile getirir ancak." (Marksist Ekonomi Sözlüğü, Sosyal Yayınları, s. 163.)

FİYAT: "Fiyat, metada gerçekleşen emeğin para-adıdır." (kapital, I. c., s. 123.)

GÖRÜNGÜ (FENOMEN): Nesnelerin, süreçlerin vb.nin, bize duyumlar, duyumsal kavrama, doğrudan deneyim aracılığıyla verilmiş olan dış özelliklerin tümü.

İŞGÜCÜ: İnsanın maddi malları üretirken kullandığı ve yararlandığı maddi ve manevi yetilerinin tümü; insanın çalışma ve üretimde bulunabilme yeteneklerinin tümü.

İŞGÜCÜNÜN DEĞERİ: "İşgücünün değeri, öteki her metada olduğu gibi, bu özel nesnenin üretimi ve dolayısıyla yeniden üretimi için gerekli iş zamanı ile belirlenir." "...İşgücünün değeri emekçinin varlığını sürdürmesi için gerekli olan geçinme araçlarının değeridir." "...Geçim araçları, onun, çalışan bir insan olarak normal durumunu sürdürmesine yeterli olmalıdır." "...İşgücünün üretimi için gerekli geçim araçlarının toplamı, emekçinin yerini dolduracak olanların, yani çocuklarının gereksinmelerini de karşılayacak şekilde olmalıdır." "İşgücünün değerinin asgâri sınırı, işçinin... fiziksel bakımdan vazgeçilmesi olanaksız geçim araçlarını değeri ile belirlenir. (Kapital, I. c., s. 195-197)

KONJONKTÜR: "Fransızcadır. Latincenin bağlantı anlamındaki Junctura sözcüğünden türetilmiştir. Bir çok nedenlerin birbirlerine bağlı olarak meydana getirdikleri ekonomik dalgalanmaları dile getirir. Bu dalgalanmalar konjonktür hareketleri denir." (O. Hançerlioğlu, Fels. Ans., 3.c., s. 309.) Bir konjonktür devresinin başlıca dört evresi şunlardır: Bunalım, çöküntü, yeniden canlanma, genişleme.

KULLANIM DEĞERİ: Metanın insan gereksinmelerini giderme özelliği; nesnenin yararlılığı. Kullanım değeri metanın fiziksel özellikleriyle sınırlıdır ve kullanım ya da tüketimle gerçekleşir.

META: Üreticinin tüketimi için değil, pazarda satış için üretilmiş ürün. "Meta, bir kullanım değeri ya da yararlılık nesnesi ve bir değerdir. Meta bu iki yanı ile kendisini, değeri bağımsız biçimini, yani değişim değeri biçimini alır almaz gösterir." "...Metalar kullanım değeri olarak gerçekleşmeden önce değer olarak gerçekleşmek durumundadır. Öte yandan metalar, değer olarak gerçekleşmeden önce, kullanım değerleri olduklarını göstermek zorundadırlar." (Kapital, I. c., s. 82/108.)

PARADOKS (Aykırı Düşünce): Genel ve alışılmış düşünceye aykırı, uymayan düşünce. Burada aykırılık, çelişiklik anlamında değil, genel ve alışılmış düşünceye uymazlık anlamındadır.

SERMAYE: Belirli tarihsel koşullarda işçilerin sömürülmesi yoluyla artı-değer elde edilmesini sağlayan değerdir. Para sermaye değildir, ancak, işçilerin sömürülmesi için kullanıldığında sermaye olur.

SOMUT EMEK: "Ürünün kullanım değeri haline gelmesiyle kendini gösteren

emek". Burada, "emeğin yalnızca yararlı işlevi" göz önünde bulundurulmaktadır.

SOYUT EMEK: Genel olarak insan emeğinin harcanması; insan beyninin, sinirlerinin ve kaslarının üretici... "harcanması. Soyut emek, metanın değerini yaratan emektir.

STAGNASYON: Durgunluk. Büyümenin az ya da çok uzun bir süre için durmasını ifade eder.

TEKEL: Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sonucu ortaya çıkan, üretim ve pazarın önemli bir bölümünü elinde tutan büyük kapitalist kuruluş.

TOPLUMSAL GEREKLİ EMEK: Bir metayı, normal üretim koşullarında ortalama bir beceri ve yoğunlukla çalışarak üretebilmek için harcanan zaman süresiyle ölçülür.

ÜCRET: İşgücünün değerinin para ile ifadesi.

ÜRETİM FİYATI: Metanın, üretim giderleriyle ortalama kârın toplamına eşit olan fiyatı.

ULUSAL GELİR: Bir ulusun bir yıl içinde ürettiği değerlerin para ile ifadesi; toplumsal üretimin, üretim araçlarının ürünlere aktarılan bölümü düşüldükten sonra geriye kalan bölümünün parayla ifadesi.

YOĞUNLAŞMA: Serbest rekabet sonucu üretimin ve sermayenin büyük işletmelerde toplanması.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Karl Marx, Kapital, I. c., Sol Yayınları.
2. Marksist Ekonomi Sözlüğü, Sosyal Yayınları.
3. O. Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi.
4. Nikitin, Ekonomi Politik, Sol Yayınları.

¿
KURAM

Ernest Mandel'in bu kitabı üç bölümden oluşuyor. Birinci bölümde yazar, Marx'ın en önemli buluşlarından biri olan değeri ve artı-değeri irdeliyor. İkinci bölümde ise sermayenin ve proletaryanın kökenleri, kapitalizmin liberal döneminin yasaları ve çelişkileri inceleniyor. Son bölümde yazar,kapitalizmin tekelci dönemine ilişkin: devletin ekonomiye müdahalesi,enflasyon, bunalımlar, silahlanma..vb. gibi olguları inceliyor. Bu küçük ama kapsamı çok geniş kitabı, Marksist ekonomi- politiğin temel ilkelerinin kavranmasına yardımcı olacağı inancıyla okuyucuya sunuyoruz.

ISBN 975-8269-35-6

